

TASCHEK ZOLTÁN

VASS JÓZSEF NÉPJÓLÉTI ÉS MUNKAÜGYI MINISZTER SZOCIÁLPOLITIKAI PROGRAMJÁNAK ELŐZMÉNYEI ÉS ELŐKÉSZÍTÉSE

Bevezetés

Az utóbbi években a Horthy-korszak kutatásában előtérbe került a szociálpolitika problematikája. A kérdéssel foglalkozó munkák elsősorban a megszületett törvényeket — például a társadalombiztosítási reformokat — vizsgálják, illetve a korszak szociálpolitikai gondolkodását, például az antiszemitizmussal összefüggésben.¹ Nem történt még meg ugyanakkor a Bethlen-kormány szociálpolitikai reformjaihoz vezető út részletes feltárása. Jelen tanulmányban azt szándékozom bemutatni, hogy az 1925 ősztől 1927 tavaszáig–nyaráig terjedő, döntő jelentőségű időszakban milyen tényezők formálták a szociálpolitikai törvények, illetve az átfogó reformprogram kidolgozásának körülményeit. Elsősorban azt vizsgálom, hogy milyen akadályok nehezítették, illetve milyen tényezők segítették ezen törekvéseket, és a népjóléti és munkaügyi miniszter, Vass József milyen válaszokat adott e kihívásokra és lehetőségekre. Ennek érdekében kitérek úgy a sajátosan szociálpolitikai kérdésekre, mint a „nagypolitika” eseményeire. Mindehhez először a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium kezdeti történetét, a tárca előtt tornyosuló problémákat szükséges tárgyalni.

A Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium létrejötte és első évei

A szociálpolitikai ügyekért felelős kormányzati szerv létrehozásáról először 1917-ben, az Eszterházy Móric vezette kabinetben született döntés, válaszként az első világháború okozta növekvő szociális problémákra, de a háború végéig ténylegesen csak a tervezgetésig jutott a kormány.² Az őszirózsás forradalom időszakában az 1918. évi IV. néptörvény határozott a minisztérium létrehozásáról, de az előkészítés ekkor is elhúzódott, és csak a Tanácsköztársaság kikiáltása után,

1 A korszak szociálpolitikájának legújabb összefoglalását, a korábbi szakirodalom bemutatását lásd *Tomka*, 2020.

2 *Bódy*, 2010. 105–106. p.

mint Munkaügyi és Népjóléti Népbiztosság kezdett érdemi munkába.³ Mindkét rendszerben átfogó szociálpolitikai szerepet szántak az új kormány szervnek: feladatai közé sorolták a munkaügyet, munkásbiztosítást (beleértve a mezőgazdasági munkásság biztosítását is), az egészségügyet, lakásügyet, gyermekvédelmet, a közsegélyezés ügyét, a hadigondozást és az e feladatokkal kapcsolatos statisztikai munkálatokat.⁴ A kommün és a rövid életű Peidl-kormány bukása után szűkebb feladatkörrel, mint Népegészségügyi Minisztérium folytatta munkáját, majd — a George Clerk vezette pártközi értekezleten megfogalmazott szociáldemokrata követelésnek megfelelően — ismét kibővült jogkörrel Munkaügyi és Népjóléti Minisztérium lett belőle, amelynek élén a Huszár-kormányban Peyer Károly állt. A szociáldemokratáknak a kabinetből való kivonulása után került a keresztény-párti Benárd Ágoston, majd Bernolák Nándor a tárca élére.⁵

A többszöri névváltoztatás is mutatja, hogy a tárca ügyköre, sőt létjogosultsága is állandó viták tárgyát képezte a Horthy-korszak első éveiben. Ez egyrészt a minisztériumok közötti hatásköri konfliktusokból fakadt. 1920 februárjában például a Belügyminisztérium — amely korábban a közegészségügyet és a gyermekvédelmet is irányította — elnöki osztálya, elsősorban pénzügyi okokra hivatkozva, javasolta az elvett ügykörök visszavételét.⁶ A közsegélyezési főosztály vezetője pedig úgy gondolta, hogy a kereskedelemügyi minisztérium, információi szerint, „ragaszkodik” az ipari munkaügyhöz, és a mezőgazdasági munkásbiztosítás ügyét is „saját hatáskörében szándékozik megtartani” a földművelésügyi miniszter, „mert merőben eltérő természetűnek tartja az ipari munkásbiztosítás kérdésétől.”⁷ A földművelésügyi tárca vezetője sikerrel képviselte álláspontját: a mezőgazdasági munkások biztosításának ügye már 1919 végén visszakerült tárcájához.⁸

A földművelésügyi miniszter álláspontja azt is mutatja, hogy a hatásköri elmentéknél mélyebb, ideológiai okai is voltak a népjóléti tárca bizonytalan helyzetének. Ilyen ellenállás nemcsak politikai körökben jelent meg, hanem például

3 Uo. 113. p.

4 *Bognár*, 1966. 305., 314. p.

5 *Petrák*, 1978. 139., 149. p.

6 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (= MNL OL) K 148 Belügyminisztérium, elnöki iratok (= K 148 Belügym. eln. ir.) 4603/1922. 120. A belügyminisztérium elnöki osztályának előterjesztése, 1920. február, 28. p.

7 Uo. 124. p. Vadnay Tibornak, a közsegélyezési főosztály vezetőjének véleménye, 1920. március 9.

8 Kormányjelentés, 1926. 222. p.

az orvosok egy részét is jellemezte, akik nehezen törődtek bele abba, hogy az átmenetileg önálló népegészségügyi tárca végül szociális kérdésekkel is foglalkozó minisztériummá alakult. Több orvosi szervezet is arra hivatkozott 1920 elején, hogy ezáltal a minisztérium politikai kompromisszumok „áldozata” lett. A szélsőjobboldali Magyar Orvosok Nemzeti Egyesületének választmánya pedig egyenesen „socialista propaganda-minisztériumnak” nevezte a tárcát. Még az Országos Közegészségügyi Tanács is azon véleményének adott hangot, hogy a népjóléti minisztérium létrehozása csak egy „kisebbségi frakció” óhaja, amely szűk „önzéssel csakis az ipari munkásosztály” jólétét érti a fogalom alatt.⁹ A szociáldemokraták azonban nem így gondolták: sérelmezték ugyanis, hogy a munkásbiztosító pénztárak autonómiáját a kormány 1919-ben felfüggesztette, és az intézményrendszert a népjóléti tárca irányítása alá helyezte.¹⁰

A hatásköri konfliktusoknak is lehetett szerepük abban, hogy 1920 végén az első Teleki-kormány inkább a miniszterelnökségen létrehozott szociálpolitikai osztályban igyekezett összpontosítani a kérdéses feladatokat. A helyzet bizonytalanságát jól mutatja az osztály vezetőjének már az új miniszterelnöknek, Bethlen Istvánnak írt levele 1921 áprilisában, amelyben azt fejtegette, hogy az osztályra azért van szükség, hogy a szociális kérdések „a politikai irányítás szempontjából egy kézbe fogassanak és a miniszterelnöknek tekintélyével intéztessenek.” Az osztály megszüntetése esetén szerinte „hatásköri torzalkodások várhatók”, mivel „a szakminiszterek a gyakorlatban távolról sem hajlandók például a népjóléti miniszter irányítását úgy elfogadni, mint a miniszterelnökét.”¹¹

A Belügyminisztériumban nem alaptalanul vélték úgy, hogy a népjóléti tárca fennmaradásának jelentős mértékben politikai okai voltak.¹² Belpolitikailag különösen a Bethlen–Peyer paktumnak lehetett szerepe, amely a munkásbiztosítás reformját is magában foglalta.¹³ Külpolitikai téren pedig fontos faktor volt, hogy az ország a trianoni békeszerződésben munkásvédelmi elveket is elfogadott, amelyek ellenőrzésére a Nemzetek Szövetsége keretében létrejött a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal. A magyar kormány e szervezettel igyekezett szoros kapcsot

9 MNL OL K 26 Miniszterelnökség, iktatott iratok (= K 26 Min.eln. ikt- ir.) 1920-XXXVII-1316. 15. A Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete választmányának levele a miniszterelnöknek, d. n.; 18. Az Országos Közegészségügyi Tanács levele a miniszterelnöknek, 1920. jan. 8.

10 *Petrák*, 1978. 143. p.

11 Idézi: Uo. 158. p.

12 MNL OL K 148 Belügym. eln. ir. 4603/1922. 121–122. p. Viczián Istvánnak, a törvényelőkészítő főosztály főnökének álláspontja, 1920. március 5.

13 *Romsics*, 1999.² 208. p.

latot kiépíteni külpolitikai elszigeteltségének oldása érdekében.¹⁴ Ez sem jelentette ugyanakkor azt, hogy akár csak az ipari munkások ügyeiben általánosan elfogadottá vált volna a kabinetben belül a népjóléti minisztérium irányító szerepe. Még egy 1923 elején született külügyminiszteri feljegyzés leszögezte, hogy a munkaügyi egyezmények — többségük „ipari munkásvédelmi jellegére való tekintettel” — a tárcák közül „túlnyomó részben” a Kereskedelemügyi Minisztériumot érdeklik, „egyik-másik” a Földművelésügyi Minisztériumot, de egyáltalán nem érintik „a Munkaügyi és Népjóléti Minisztériumot, mely utóbbi ügykörébe a munkásügyek közül kizárólag csak a munkásbiztosítás tartozik.”¹⁵ A Kereskedelemügyi Minisztérium emellett maga készített törvényjavaslatot az ipari békéltetésről, illetve egyezkedésről 1922-ben.¹⁶

Mindezek következtében a népjóléti tárcának más, működését megnehezítő problémákkal is szembe kellett néznie. Egyrészt a minisztériumnak nem jöttek létre helyi szervei, ami szintén magában hordta a későbbi hatásköri konfliktusok lehetőségét.¹⁷ Fejletlen volt a közegészségügyi és a szociális közigazgatás is. Bár már 1876-ban törvény mondta ki, hogy a közegészségügy állami feladatot képez, és ki is jelölte a létrehozandó közegészségügyi igazgatás alsóbb szintjeit, az ténylegesen továbbra is törvényhatósági feladat maradt.¹⁸ A szociális közigazgatás kiépítése pedig különösen kezdetleges volt: a szegényügy intézését egy 1886-ban hozott törvény szintén a helyhatóságok kötelességének nyilvánította.¹⁹ A népjóléti minisztérium még székházát tekintve is megalázó helyzetbe került: hosszas viták után egy főváros tulajdonában álló épületben rendezkedett be, amelyen azonban osztoznia kellett egyes budapesti hivatalokkal.²⁰

Ennél is lényegesebb probléma volt, hogy a népjóléti miniszternek igen korlátozott anyagi lehetőségekkel kellett szembenéznie: az 1921–1922. évi költségvetésben például az összes kiadást tekintve a kultuszminisztérium 6,2%-ot tett ki, a népjóléti 5,5%-ot. Ezen belül a beruházások terén már sokkal jelentősebb

14 Bódy, 2011. 121–122. p.

15 MNL OL K 60 Külügyminisztérium, elnöki osztály 1/S (szociális) referátuma (= K 60 Külügym. szoc. ref.) 16358/I-S/1926. 184. p. Feljegyzés a munkaegyezmények egyes országok általi ratifikálása ügyében, 1923. január 12.

16 Bódy, 2011. 141. p.

17 Kovrig, 2011. 94. p.

18 Bezerédyné – Hencz – Zalányi, 1967. 38–39. p.; Kapronczay, 2010. 89. p.; Pálvölgyi, 2011. 197–199. p.

19 Csizmadia, 1976. 496. p.

20 Főváros. Nemzeti Ujság, 1921. aug. 25. 4. p.

volt az eltérés: az összes beruházás 9%-a jutott oktatási és kulturális célokra, míg a népjólétinek 4%-al kellett beérnie.²¹ Ráadásul a népjóléti minisztérium kiadásainak belső megoszlása is inkább emlékeztetett egy átmeneti, a háború következményeként életre hívott szervezetre, mint egy koncepciózus szociálpolitika érdekében tevékenykedő tárcára: kiadásainak több mint fele egészségügyi célú volt (ennek jelentős részét is ápolási és szállítási költségek jelentették), több mint négytizede pedig hadigondozási célokat és nyugellátások kifizetését szolgálta — utóbbi is elsősorban hadirokkantak, hadiözvegyek és hadiárvaik ellátását takarta.²² A munkásbiztosítás a kiadások kevesebb, mint 1%-át tette ki: ez az Országos Munkásbiztosító Pénztár igazgatási költségeit jelentette.²³ A háború utáni súlyos gazdasági, szociális problémák közepette ráadásul a társadalom szociális gondoskodásba való bevonásával sem lehetett számolni. Jól mutatja ezt például, hogy nem sikerült Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében hadigondozási célra megfelelő épületet bérelni vagy ingyenesen átvenni — vásárlásról a minisztérium pénzügyi helyzete miatt szó sem lehetett —, mert különböző okokra hivatkozva minden szóba jöhető épülettulajdonos visszautasította ezt.²⁴ Az állami gyermekmenhely igazgatója pedig 1920 őszén arra panaszkodott, hogy „az emberi jószívűségben gyökeredző lelkesedést a mostoha idők reánk szakadásával közöny váltotta fel” az állami és társadalmi akciókkal szemben.²⁵

Ennek a minisztériumnak vezetését vette át 1922. június 16-án Bernolák Nándortól Vass József katolikus pap, a Bethlen-kormányt támogató keresztény párt tagja. A sárvári kisiparos-családból származó Vass már a római Collegium Germanicum-Hungaricum növendékeként érdeklődést mutatott a szociális kérdések iránt. 1920-ig, nemzetgyűlési képviselővé választásáig újságíróként, szónokként, katolikus szervezetek tagjaként is elsősorban ilyen problémákkal fog-

21 Költségvetés, 1921. Részletezés. 27. p., Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium. 2. p., Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium. 4. p.

22 Uo. Népjóléti és Munkaügyi minisztérium. 19., 34. p.

23 Uo. 31. p.

24 MNL Pest Megyei Levéltára (= MNL PML) IV.401.b Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának általános iratai (= főisp. ált. ir) 453/1920. 30. p. A munkaügyi és népjóléti miniszter leirata a főispánnak, 1921. március 7. 6. p. Ua. máj. 21. Pl. egyesek csak annyit közöltek, hogy „nem hajlandók” átadni épületet, mások csak haszonbérletként lettek volna hajlandók ezt megtenni, illetve hivatkoztak a lakásszükségre is. pl. Uo. 10. p., 11. p., 26. p. (Vigyázó Ferenc bátyai uradalmi ügyészének levele a községi eljárásnak, a gödöllői főszolgabíró ill. a nagytarcsai jegyző felterjesztése a főispánnak.)

25 Uo. 13/1921. 10. p. A m. kir. állami gyermekmenhely igazgatóhelyettesének levele a főispánnak, 1920. november 17.; 11–12. Uő. körlevele az eljáróknak.

lalkozott, amellett, hogy 1906–1911 között a székesfehérvári papi szeminárium tanáraként is dolgozott, 1911 és 1918-ig pedig ő ült a Pesti Szent Imre Kollégium igazgatói székében. Korábbi pályája alapján tehát „testhezálló” lehetett volna számára, hogy közéleti (1920–1921) és vallás- és közoktatásügyi (1920–1922) minisztersége után a népjóléti tárca élére került.²⁶ Azonban, minden bizonynyal a minisztériummal kapcsolatos számos probléma miatt, Vass egyáltalán nem lelkesedett új kormányzati beosztásáért: Csernoch János érsekkel közölte, hogy vonakodva hagyta el a kultusztárcát, és annak okaként, hogy ezt mégis megtette, nem szociálpolitikai terveket említett, hanem azt, hogy „belátta”, a szociáldemokraták megerősödése a „leghevesebb tűzharcok” központjává teszi a tárcát.²⁷

A kezdeti nehézségek ugyanakkor nem jelentették azt, hogy Vass ne szokott energikusságával vetette volna bele magát új feladatainak intézésébe.²⁸ Kormányon belüli pozíciójának erősítése érdekében kiharcolta, hogy a tárca hivatalos hatáskörén túlmenően, bármilyen szociális kérdésben véleményt nyilváníthasson a kormányban.²⁹ A minisztérium belső működését illetően pedig egyik első intézkedése egyes ügyek centralizálása volt. Egy hónappal kinevezése után már arról értesítette a tárca vezető tisztviselőit, hogy elsősorban a költségvetési ügyek intézését az elnöki osztály feladatkörébe utalta. Legfőbb célja ezzel a tárca anyagi lehetőségeinek javítása volt: kifejtette ugyanis, szándéka, hogy a pénzügyminisztériummal folytatandó tárgyalások, „a hitelek esetleges kiterjesztése” egységes irányítás mellett valósuljon meg, és „a tárca érdekeinek a pénzügyminiszter úr által képviselt fiskális szemponttal szemben való minél hatásosabb képviselése lehetségessé váljék.”³⁰ Mivel azonban pénzügyi kérdésekben ő maga — mint a

26 Pályája kezdeti szakaszának rövid összefoglalását l.: *Taschek*, 2019. 10–12. p.; *Timár*, 1995. 67–68. p.

27 A levél egyes részeit idézi: *Spannenberger*, 2006. 60. p. 235. jegyzet; *Spannenberger*, 2009. 198. p.

28 *Taschek*, 2019. 19–20. p.

29 Kovrig Béla — akiről a későbbiekben még lesz szó — későbbi értesítésre hivatkozva ír erről. Lásd *Kovrig*, 2019. 334–335. p. Egy, még szintén említésre kerülő, a földművelésügyi miniszternek írt átiratában Vass valóban említett ilyen megállapodást: MNL OL K 184 Földművelésügyi Minisztérium, általános iratok (= K184 Földm. Min. ált. ir.) 1926-62. t. 18735/1926. Vass 1926. máj. 31-i, földművelésügyi miniszternek írt átirata.

30 MNL OL K 255 Pénzügyminisztérium, elnöki általános iratok (= K 255 Pénzügymin., eln. ált. ir.) 2981/1922. Vass minisztériumi államtitkároknak, osztályfőnököknek, számvevőségi igazgatóknak és a segédhivatali főigazgatónak írt 1922. július 20-i leiratának másolata.

filozófia és teológia doktora — kevésbé volt jártas,³¹ hamarosan átvett — Klebelsberggel történt megállapodása alapján — egy pénzügyekkel foglalkozó tisztviselőt a kultuszminisztériumból.³² Az új stílussal a tisztviselőknek is meg kellett barátkozniuk: később többen is megemlézték, hogy a minisztériumban „általában sürgősen kellett” intézni az ügyeket, „gyors, lendületes volt minden”.³³ Emellett minden ügydarabot maga nézett át, és egy esetben egy zárszámadásban észrevett egy összeadási hibát is.³⁴

Vass ugyanakkor nem formálta át teljesen saját elképzelései szerint a minisztériumot, vezető tisztviselőit ugyanis elődjeitől „örökölte”. Közéjük tartozott az egészségügyi államtitkár, Fáy Aladár,³⁵ a szociálpolitikai ügyekkel, elsősorban a munkásbiztosítással foglalkozó — és a szociáldemokratákkal jó kapcsolatokat ápoló — Pap Géza³⁶, és a minisztérium politikai államtitkára, Petrichevich-Horváth Emil. Utóbbi az Országos Menekültügyi Hivatal élén is állt,³⁷ ami jól mutatja, hogy egészen 1925-ig a Népjóléti Minisztérium tevékenységének központjában a háború szociális következményeinek, különösen a hadigondozottak támogatásának, a menekültügynek és a lakásügynek kezelése állt.³⁸

Az első reformok és a frankhamisítási botrány

A szociálpolitikai törvények sorában Vass miniszternek először 1925 őszén sikerült eredményeket elérnie. Elsőként az egészségügy terén történt előrelépés. A Nemzetgyűlés hosszú hónapokkal benyújtása után letárgyalta az Országos Köz-

-
- 31 Budapest Főváros Levéltára (= BFL) VII.5.c 3635/1932. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai, Dréhr Imre pere (= VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p.) 6. d. Főtárgyalási jegyzőkönyv (= főt. jkv.) 6. nap (1934. június 15.) 86. p. A perről, az iratanyaggal kapcsolatos forráskritikai szempontokról l.: *Taschek*, 2019. 6–7. p.
- 32 MNL OL K 27 minisztertanács jegyzőkönyvek (= K 27 min.tan. jkv.), 1922. augusztus 25. 32. napirendi pont. (A jegyzőkönyvek online elérése: adatbazisokonline.hu/adatbazis/minisztertanacs-jegyzokonyvek-1867-1944 - letöltve: 2021. szeptember 5.)
- 33 Lásd pl. BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 6. d. főt. jkv. 1. nap (1934. június 8.) 107. p., 2. nap (1934. június 9.) 90. p., 4. nap (1934. június 12.) 64.p., 14. nap (1934. június 27.) 84. p.
- 34 Uo. 7. nap (1934. június 16.) 48. p., 14. nap, 143. p.
- 35 *Bezerédy* – *Hencz* – *Zalányi*, 1967. 172. p.; *Kapronczay*, 2010. 91. p.
- 36 *Bódy*, 2011. 125. p.; BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 2. d. Dréhr Imre vallomása (= Dréhr vall.), 1933. április–június 165. p.
- 37 *Ablonczy*, 2019. 189. p.; Horváth Emil báró üdvözlése. 8 Órai Ujság, 1922. január 29. 9. p.
- 38 Erről az időszakról l. pl. *Egresi*, 2008. 231-245. p.

egészségügyi Intézet létrehozásáról szóló törvényt. A létrehozandó új intézmény feladatát abban jelölte meg, hogy a „tömegegészségügy” szolgálatába állítsa az orvostudományt, különösen a „járványos betegségekkel szemben.”³⁹ Sor került a bányászok nyugdíját rendező — szintén már hónapokkal korábban benyújtott — törvényjavaslat tárgyalására és elfogadására is.⁴⁰ Ezt követően, 1925 decemberben ugyan elfogadta a nemzetgyűlés a rokkantadóról szóló javaslatot,⁴¹ de erről maga Vass jelentette ki, hogy az lényegében „pénzügyi javaslat”, amelynek egyetlen célja, hogy fedezetet találjon a súlyosan sérült hadirokkantak ellátásainak felemelésére. Hozzátette azt is, hogy „sajnos, ez az adónem önmagában erre nem lesz elég”, és ígéretet tett a hadigondozottak helyzetének későbbi, törvényes rendezésére.⁴² 1926 elején lépések történtek a lakásépítés fellendítése érdekében is. Vass ugyan maga is a magánépítkezés támogatását tartotta helyesnek az állami lakásépítés helyett, de még így is vita alakult ki a kormányon belül: Vass 60%-os állami hozzájárulás mellett állt ki a lakásépítési hitelek terén, míg Bethlen, a pénzügyminiszterrel egyetértve, 40% mellett kardoskodott. Végül kompromisszumos, maximálisan 50%-os hozzájárulásról döntött a kabinet.⁴³

Ez arról is árulkodott, hogy a szociálpolitikai reformokat nehezítő tényezők továbbra is jelentősek voltak, amelyekről Vass nyíltan beszélt. A Közegészségügyi Intézetről szóló javaslat vitájának lezárásakor például „teljesen tarthatatlannak” minősítette „az orvostudomány és az orvosi rendészet fejlettségének mai fokán”, hogy „az orvos az orvosi rendészetből, az impérium gyakorlásából majdnem teljesen ki legyen kapcsolva.”⁴⁴ Kijelentette ugyanakkor, hogy továbbra is fennállnak bizonyos korlátozó tényezők. Egyrészt említette a pénzügyi megfontolásokat, amelyek „pláne a szanalási periódusban, elsőrangú helyet foglalnak el.” Másrészt beszélt a hatásköri problémákról is, egészségügyi szempontból említve a Belügyminisztériumot, a „munkáskérdések” szempontjából pedig a pénzügyi és kereskedelemügyi tárcát, mint szintén „érdekelt” kormány szervet.⁴⁵ Az elfogadott törvény által létrehozott intézmény hosszú ideig még nem is kezdte meg működését.⁴⁶ A bányászok nyugdíjreformjával kapcsolatban pedig a gazdasági élet,

39 Nemzetgyűlési Napló (= NN), 1922 XXXV. köt. 450. ülés (1925. október 20.) 65–66. p.

40 Uo. 453. ülés (1925. október 23.) 173. p. A törvényről l.: *Kozári*, 2012. 167. p.

41 A törvényről lásd: *Szépvölgyi*, 2020. 58. p.

42 NN, 1922 XXXVIII. köt. 488. ülés (1925. december 18.) 242. p.

43 MNL OL K 27 min.tan. jkv. 1926. január 2. 45. napirendi pont; 1926. január 8. 7. n. p.

44 NN, 1922 452. ülés (1925. október 22.) 136–137. p.

45 Uo. 137. p.

46 *Bezserédyné – Hencz – Zalányi*, 1967. 220–221. p.

mind a munkások, mind az „érdekelte ipar” teherbíró képességét említette, mint olyan tényezőt, amelyet figyelembe kell vennie. Ezért „nagyon alapos és igen beható” tárgyalásokat tartott szükségesnek a törvényt végrehajtó rendelet kiadása előtt.⁴⁷ A mezőgazdasági munkások betegségbiztosításáról szóló ellenzéki (fajvédő) határozati javaslattal kapcsolatban pedig leszögezte, hogy „nagyon szívesen” foglalkozna a kérdéssel, de — ezúttal egyértelműen kifejezve elégedetlenségét minisztériuma ügykörével kapcsolatban — emlékeztette a határozati javaslatot benyújtó képviselőt, hogy „ez az egész munkaterrénium — sajnálatomra mondom — a földművelésügyi minisztériumhoz tartozik.”⁴⁸

Mindezek a nehézségek azonban nem akadályozták meg Vasst abban, hogy további tervekkel foglalkozzon. A legsürgetőbbnek a betegségi és balesetbiztosítás régóta húzódo reformjának megvalósítását tartotta, amelyet a munkahiány elleni, valamint a rokkantsági és öregségi biztosítás követne. A szociális biztosítást nevezte meg „mellőzhetetlen eszköznek” az egészségügy és az anya- és csecsemővédelem terén is. Ígéretet tett a biztosítási intézményrendszer autonómiájának visszaállítására is, de az intézmény alkalmazottainak „államosításával”, és a „hatalomért való kicsinyes versengés” kizárásával.⁴⁹ Ez pedig egyértelműen azt jelentette, hogy a munkásbiztosító pénztárakban 1919 előtt érvényesülő szociáldemokrata dominancia visszatérését továbbra is meg akarta akadályozni. A minisztériumban megindult a munka további javaslatok kidolgozása érdekében. Ezek irányáról az adatgyűjtések árulkodnak. Egyrészt a szociális közigazgatás fejlesztése szerepelt a célok között. Október végén ugyanis a törvényhatóságok vezetőit Vass arról tájékoztatta, hogy „időszerűnek” tartja, hogy „a társadalmi közjótékonyosság megszervezésének kezdeményező lépései megtétessenek.” Az elképzelés a hiányzó szociális közigazgatás kiépítése felé tett lépésnek tekinthető, az így létrejövő szervezet „vezérletét” ugyanis egy olyan tanácsra kívánta bízni, amely a résztvevő egyesületek küldöttjei mellett a főispán (illetve Budapesten a főpolgármester) által kijelölt „1-2 egyénből” állt volna, így hozzákapcsolva a

47 NN, 1922 XXX. köt. 453. ülés (1925. október 23.) 173–174. p.

48 Uo. 186. p. Ugyanakkor bizonyos szempontból ő is szükségesnek tartotta az ipari és mezőgazdasági munkások külön kezelését: novemberben egy szociáldemokrata határozati javaslatot, amely a nyolcórás munkaidő egységes bevezetéséről szólt, azzal érvelve utasított el, hogy azt „a zöldsztal mellett olyanok vetették fel, akiknek fogalmuk sincs az agrármunka posztulátumairól.” Uo. XXXVII. köt. 471. ülés (1925. november 24.) 374. p.

49 Vass József: A népjóléti törvényhozás. Pesti Napló, 1925. október 4. 1–2. p.; *Uő.*: A munkás és családja a társadalom védelme alatt. Pesti Napló, 1925. december 25. 81. p.

szisztémát a helyi államigazgatáshoz.⁵⁰ Az év végén pedig az anya- és csecsemővédelmi, illetve gyermekvédelmi intézményekről kért részletes jelentést.⁵¹

Készült a minisztérium a következő, 1925–1926. évi költségvetés összeállítására is, amelytől már a korábbi, szűk pénzügyi keretek tágítását, a korábban elmaradt tervek megvalósítását várta. November végén ugyanis körrendelet utasította a minisztériumi ügyosztályokat, hogy jelöljék meg a megvalósítandó terveket, „külön megjelölve és ismertetve” azokat, „amelyeknek megvalósítása a pénzügyi kormány által támasztott nehézségek miatt nem volt keresztülvihető.”⁵² Az állam pénzügyi helyzetével kapcsolatban ugyanakkor a miniszter továbbra sem volt elégedett. A tervezett kalocsai érseki kórház ügyében például közölte a főispánnal, hogy az állam által biztosított összeg (egy milliárd korona) viszont „így is kevés”. Ezért a települések „áldozatkészségét” kérte.⁵³ A korábbinál koncepciózusabb szociálpolitika iránti igényt az 1925 végén különösen Békés vármegye egyes településeit súlyosan érintő árvízre adott miniszteri reakció is mutatja.⁵⁴ Vass József társadalmi gyűjtést indított, ugyanakkor a január 8-i minisztertanácson kijelentette, hogy az önkéntes adakozás nem lesz elegendő, és ínségjárulék szedését határozta el, mert előbbi csak azt eredményezné, hogy „csak a már úgysis legjobban igénybe vett osztályok áldozatkészségét tenné újabb próbára, s mentesítene a segély nyújtására anyagiakkal rendelkező de magukat az áldozathozatal alól máskor is kivonó egyéneket.”⁵⁵

A minisztériumi tervezetést, de a pénzügyi lehetőségek szűkösségét is mutatta az 1925–1926. évi költségvetés. A tárca rendelkezésére bocsátott összeg (több, mint 51 millió pengő) ugyan előrelépést jelentett az előző évhez képest, de ez is

50 BFL IV.1402.b főpolgármesteri általános iratok (= IV.1402.b főp. ált. ir.) 1469/1926. 1–3. p. Népjóléti miniszteri körrendelet a főispánoknak és a főpolgármesternek, 1925. október 29.; MNL PML IV.401.b. főisp. ált. ir. 1013/1925. 7. p. A járási főszolgabíróknak és a rendezett tanácsú városok polgármestereinek írt 1925. november 11-i leiratának másolata.

51 BFL IV.1402.b főp. ált. ir. 1166/1925. 2. p. 1925. dec. 14-i népjóléti miniszteri körrendelet másolata.

52 Jellemző a minisztérium működésére a körrendeletet szerző helyettes államtitkár fenyegetése: „az esetleges késedelemről kénytelen leszek a Miniszter Úr Ő Excellenciájának haladéktalanul jelentést tenni.” MNL OL K 166 Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium (= K 166 Népj. Min.), 21. cs. L. c. 1921–1925. 7. p. Helyettes államtitkári körrendelet valamennyi ügyosztályvezetőnek, 1925. november 27.

53 MNL PML IV.401.b főisp. ált. ir. 779/1935. 49. p. Vass levele a főispánnak, 1925. november 10.

54 Iratok III. 1959. 368. p.

55 Uo. 367–368. p.; MNL OL K 27 min.tan. jkv. 1926. jan. 2. 43. n. p.

csak 4,7%-át tette ki a költségvetésének.⁵⁶ A kiadások belső megoszlása továbbra is az egészségügy vezető szerepét mutatta.⁵⁷ Ezen túl a költségvetési év során ugyan több, mint 17 millió pengőt költhetett a minisztérium különböző beruházásokra, de ezek nagy többsége is még a korábban megindított és az év során lezáruló állami kislakás-építési akciót fedezte.⁵⁸ A költségvetési vita során Vass egyik visszatérő panasza volt, hogy különböző terveire kevés pénzt kapott. Tervekből ugyanis nem volt hiány: míg korábbi költségvetési beszéde nagyrészt a korábbi évek munkáját bemutató számvetés volt,⁵⁹ most céljai között említette a munkásbiztosítás, az elmebetegügy, szegényügy reformjának, a lakások felszabadításának szükségességét. A figyelem középpontjában azonban ekkor is inkább az egészségügy állt. Ismét szóba került például az egészségügy teljes államosítása, a szakértelmiség közigazgatásban játszott szerepének növelése és az orvos- és ápolóképzés reformja. Utóbbiakkal kapcsolatban ismét előkerültek a hatásköri problémák: elmondta, hogy a hatósági orvosok részben az igazságügyminisztérium főhatósága alá tartoznak, az ápolónő- illetve bábaképzés feladata pedig megosztott a népjóléti és a kultuszminisztérium között.⁶⁰

Ezekben a hónapokban Vass figyelmét a szélsőjobb felől érkező támadások is lekötötték, amelyek megpecsételték Petrichevich-Horváth államtitkár politikai pályáját. A fajvédő lapokban⁶¹ az állami építkezésekkel kapcsolatban megfogalmazott korrupciós vádak alapján a nemzetgyűlés prominens radikális jobboldali alakjai zúdítottak ösztüzet a népjóléti tárca beruházásaira. A miniszter válasza minden esetben lényegében azonos volt: kijelentette, hogy a vádakot kivizsgálta, és mivel azok nem tartalmazzak konkrétumokat, nem hajlandó megválni államtitkáráról.⁶² Petrichevich-Horváth ugyanakkor decemberben bejelentette, hogy az

56 A magyar állam költségvetése az 1926/1927. számadási évre. Részletezés. 36. (A könnyebb összehasonlíthatóság kedvéért az egy évvel későbbi, az összegeket már pengőben közlő költségvetésből származnak az adatok.)

57 Uo. 12. p.

58 Saját számítások a következő munkák alapján: *Dréhr*, 1929. 80. p.; *Hajdrik*, 1933. 662. p. Utóbbi „szociális és kulturális célú” beruházásokra vonatkozó adatait közli: *Egresi*, 2004. 158. p.

59 NN, 1922 XXX. köt. 377. ülés (1925. február 17.) 28–37. p.

60 NN, 1922 XXXVIII. köt. 491. ülés (1926. január 19.) 305–307. p.; Uo. 492. ülés (1926. január 20.) 328–363. p.

61 Még néhány szó Petrichevich-Horváth Emil báró köztisztviselői erkölcséről. *Magyarország*, 1925. október 28. 3. p.; *Bulcsú*: Petrichevich, a költő. *Szózat*, 195. november 22. 3–4. p.

62 NN, 1922 XXXV. köt. 455. ülés (1925. október 28.) 233–236. p.; Uo. XXXVI. köt. 468. ülés (1925. november 18.) 262–264. p.; Uo. XXXVII. köt. 476. ülés (1925. december 2.) 184–187. p.; Uo. XXXVII. köt. 480. ülés (1925. december 9.) 376–379. p.

ellene megindított per lezárultáig szabadságra megy.⁶³ Az elhúzódo ügy, és az államtitkár helyzetének megingása következtében — bár Petrichevich-Horváth hivatalosan még csaknem egy évig töltötte be pozícióját — teendőit ezt követően gyakorlatilag Pap Géza, illetve a nyugdíjba vonuló Fáy Aladárt az egészségügyi államtitkári tisztségben követő Scholtz Kornél látta el.⁶⁴

Az ügy háttérében a fajvédők kormánnyal és személyesen Vass Józseffel szembeni harca állhatott. Helyzetének megingatását különösen fontosnak tarthatták, miután október közepén a Szózat tényként közölte, hogy „Bethlen Vass Józsefnek engedi át a belpolitika irányítását.” A lap „előkelő informátora” szerint „nem kell hozzá túlságos politikai éleslátás, hogy meglássa az ember azt a törekvést, amely Vass József népjóléti miniszternek a belpolitikában való mindig döntőbb és erőteljesebb érvényesülését, célozza.” Ennek háttérében pedig szerinte az állt, hogy Vass „az utóbbi hónapokban, ügyes taktikázásával oly sok és kellemetlen vihart hártott el a kormányzat feje felől” köszönhetően „sima és alkalmazkodni tudó egyéniségének.”⁶⁵

Októberben még nem is sejtette senki, mekkora szüksége lesz a kormánynak Vass ezen tulajdonságaira néhány hónappal később, a frankhamisítási botrány időszakában, az ügy kipattanásakor ugyanis Vass miniszterelnök-helyettes volt. Az események ugyanakkor megmutatták ezen tisztségének korlátait is, főként, hogy ekkor csak informálisan helyettesítette Bethlent. Hiába igyekezett ugyanis a miniszter információkat szerezni év végén az esetről, a belügyminiszter megtagadta a felvilágosítást arra hivatkozva, hogy Bethlen már hazaérkezett.⁶⁶ Vass ugyanakkor ez sem akadályozta meg abban, hogy konkrétumok híján is igyekezzen nyugtatni a kedélyeket. Egy ellenzéki újságíró még csaknem öt évvel később is úgy emlékezett, hogy „egész éjjel ébren volt akkor, talán száz emberrel beszélt, jelentéseket vett át, információkat adott, lokalizálni próbálta az ügyet, érveket keresett és talált a kritika élének letompítására. Akármilyen kényes és kínos volt

63 Petrichevich-Horváth szabadságra megy ügyeinek bírósági elintézéséig. Pesti Napló, 1925. december 11. 3. p.

64 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 2. d. Dréhr vall. 1933. április–június 165. p.; MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1925. november 12. 11. n. p.

65 Bethlen Vass Józsefnek engedi át a belpolitika irányítását. Szózat, 1925. október 14. 12. p.

66 MNL OL K 26 min. eln. ikt. ir. 2. 1388. cs./I. t. A frankhamisítási bűnügy politikai vonatkozásainak kivizsgálására kiküldött parlamenti bizottság jegyzőkönyvei. 1926. február 3. 7. p. Vass kihallgatása; 1926. február 5. 35. p. Rakovszky Iván belügyminiszter kihallgatása.

a helyzet: Vass azon az éjszakán elemében volt.⁶⁷ Így neki is szerepe lehetett abban, hogy 1925 decemberében kipattant botrány kezdetben nem rendítette meg a kormány helyzetét.⁶⁸

Január végén azonban Bethlen helyzete megingott, miután egyértelművé vált, hogy már 1925 decembere előtt tudomást szerzett a tervekről.⁶⁹ Vass kezdetben ezt azért tartotta károsnak, mert — mint költségvetési beszédében elpanaszolta — nem fejthette ki részletesen programját, mégpedig az egyre nagyobb hullámokat, verő, „példátlan izgalmakat” okozó botrány miatt.⁷⁰ Ellenzéki körökben az ügy valóban ismét különböző találgatásokra adott alkalmat a kormány esetleges bukását és a következő miniszterelnök személyét illetően. Ezek egyik főszereplője Vass volt, akinek a kormányalakításához a baloldali ellenzék fűzött nagy reményeket.⁷¹ Néhány héttel később viszont már Franciaországba is eljutottak értesülések, melyek szerint „Vass József az összes pártok még a szocialisták támogatását is bírja és ma háromszor volt a kormányzónál kihallgatáson, őt tekintik Bethlen utódjának”⁷² Peyer Károly pedig a brit követnek is elmondta, hogy egy mérsékelt konzervatív politikus kinevezését tartaná helyesnek, és ugyan nem a népjóléti miniszter volt az elsődleges „jelöltje”, de kijelentette, hogy „akár” Vass is szívesen látná a miniszterelnöki székben.⁷³ Ugyanakkor, míg baloldali ellenzék nagy reményeket fűzött személyéhez, a szélsőjobb újabb támadásokat intézett ellene: a Magyarság például azt írta róla, hogy „kacéran kínálhatta magát még a vörös mentőcsónakra is, mintegy pártközi kibontakozás kormányelnökét.”⁷⁴ Egy későbbi, Bethlennek írt jelentés pedig egyenesen arra utalt, hogy a botrányt egyes körök éppen Vass ellen akarták felhasználni. Az ügyben szerepet játszó, korábban is szélsőjobboldali körökben mozgó ferences szerzetes, Bónis Arkangyal ugyanis arról beszélt, hogy a miniszter „egyházi aspirációi a püspökségen keresztül a her-

67 Vass József tíz éve a nagy politikában. Magyar Hirlap, 1930. szeptember 10. 5. p.

68 Romsics, 1999². 245–246. p.

69 Uo. 246.

70 NN, 1922 XXXVIII. köt. 491. ülés (1926. január 19.) 307. p.

71 Vass és az ellenzék kapcsolatáról lásd: Taschek, 2019. 20–24. p.

72 MNL OL K 428 Magyar Távirati Iroda hírei (= K 428 MTI). Bizalmas értesítések 123. p. 1926. január 29.

73 MNL OL X 5049 Foreign Office, Political Departments (= X 5049 FO, Pol. Dep.) 25739. mikrofilm. C 1581/210/21. Barclay jelentése, 1926. február 8.

74 A baloldal egy Vass nélkül. Magyarság, 1922. február 27. 3. p.

cegprimássáig csak úgy hiúsíthatók meg, ha Vass miniszterelnök lesz s ha Vass mint miniszterelnök bukik meg, ahonnan már nem lehet püspök.”⁷⁵

A népjóléti miniszter azonban ebben a helyzetben is a kormány helyzetének stabilizálásában játszott kulcsszerepet. Már Vass február eleji, parlamenti bizottság előtti kihallgatása némileg lehütötte a kedélyeket, ugyanis Bethlenhez lojálisan nyilatkozott.⁷⁶ A legitimisták prominens személyiségei — Pallavicini György és Mikes János szombathelyi püspök — már január 6-án bizalmas megbeszélést tartottak Vassal a politikai helyzetről. A miniszter meg is tudta nyugtatni a „baloldali fordulattól” tartó Habsburg-pártiakat.⁷⁷ A keresztény pártot is a kormány melletti kiállásra szólította fel igen éles beszédben, amelyben az ellenzéki kisebbségi véleményt a „keresztény nemzeti gondolat” bitófájának nevezte — hogy aztán jellemző fordulattal még másnap kijelentse, hogy természetesen nem kételkedik egyetlen ellenzéki politikus hazafiasságában sem.⁷⁸ A keresztény pártban mondott beszédének az adott különös súlyt, hogy ebben az időszakban alakult meg a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt, amely korábban ellenzéki keresztényszocialistákat is magába olvasztott, ezáltal pedig csökkent a pártban a Vass mögött álló, a kormányt egyértelműen támogató csoport súlya.⁷⁹ Márciusban aztán ismét „hűséget esküdött” a miniszterelnöknek.⁸⁰ Később megmutatkozott a különböző politikai csoportok közötti egyensúlyozó, feszültségeket elsimító szerepe. Június 4-én a nemzetgyűlésben élesen ítélte el azt az ellenzéki deklarációt, amely támadta a kormányt a frankügy miatt.⁸¹ De abban is szerepe volt, hogy megoldást nyerjen a botrány idején betiltott napilap, a Világ ügye. A lap végül a Magyar Hirlapba olvadva folytathatta működését — de csak Vass „bizonyos személyi kikötéseivel”.⁸² Korábban támogatta ugyanakkor az anyagilag nehéz

75 MNL OL K 468 Bethlen István féléhivatalos iratai (= K 468 Bethlen ir.) 19. d. B/20. g. dosszié. 16. p. Vákár P. Arthur jelentése, 1926. április. Bónis korábbi tevékenységére lásd pl.: *Botlik*, 2010. 422. p.

76 MNL OL K 26 min. eln. ikt. ir. 2. 1388. cs./I. t. 1926. február 3. Vass kihallgatása. 7., 9–10. p.

77 MNL OL K 428 MTI Frankügy. 298–299. p. (Mikes János kihallgatása.)

78 A Zichy–Wolff–Haller-párt Vass József szokatlanul éles beszéde után elfogadta a frankbizottság többségi jelentését. Pesti Napló, 1926. február 26. 11. p.; „Egyetlen ellenzéki képviselőről sem hiszem, hogy kevésbé szeretné hazáját, mint mi” — mondja Vass József. Uo. 1926. február 27. 5. p.

79 *Gergely*, 1993. 29–31. p.

80 Vass miniszter a frankügyről. Pesti Napló, 1926. március 19. 1–2. p.

81 NN, 1922 XLIV. köt. 567. ülés (1926. jún. 4.) 419–420. p.

82 *Sipos*, 2004. 53–54. p.; A kormány végleg megszüntette a Világot. Pesti Napló, 1926. június 13. 15. p.

helyzetbe került katolikus Központi Sajtóvállalatot is.⁸³ Júniusban a kormány pozícióinak javulásáról számolt be az esztergomi érseknek is, kiemelve a legitimista tábor mérsékelt szárnyának kormányhoz való közeledését.⁸⁴ Így a kormány helyzetének megszilárdulásához ő is hozzájárult, még ha természetesen Bethlen helyzetét elsősorban a nagyhatalmak kiállása mentette is meg.⁸⁵ A miniszterelnök már áprilisban magabiztosan, gúnyosan beszélt arról a nemzetgyűlésben, hogy Pallavicini minden bizonnyal azért hangoztatta vallomásában, hogy Vass mindig lojálisan beszélt a kormányfőről, „nehogy rosszat gondoljak Vass miniszterről”.⁸⁶

Szociálpolitikai előrelépések, kudarcok és a frankügy következményei

Ezekben a hónapokban abban reménykedett, hogy szociálpolitikai terveinek megvalósítása is új lendületet vehet. Megvalósuláshoz közeledett többek között a társadalmi problémákat tárgyalni hivatott tanácskozás terve. Már márciusban értesítette részvételre kizemelt személyiségeket, hogy „elérkezettnek látom az időt arra, hogy a népjóléti és munkaügyi kormányzat terén újabb alkotásokhoz, egy jobb jövő megalapozásához lássunk hozzá.” A tanácskozást pedig azért tartotta szükségesnek, mert fontosnak tartotta, hogy „legjelesebb szakembereink véleményét is meghallgassam és tanácsaikat kikérjem.”⁸⁷ Nem titkolta ugyanakkor, hogy az értekezletől legfeljebb új ötletekkel való kiegészítését várta annak a programnak, amely állítása szerint „teljes, sőt a detailokban is kész” volt már ebben az időben. A tanácskozásnak inkább a propaganda szerepét szánta, ugyanis kifejtette, hogy célja az is, hogy „a legszélesebb közérdeklődés medrébe vezessem bele a szociálpolitikai és egészségügyi törekvések hullámain.”⁸⁸ Fontos tényező

83 *Fazekas – Klestenitz*, 2015. 47., 52. p. Vass ennek érdekében — a pénzügyminiszter hozzájárulásával — a bérházépítési hitelakció kamatbevételeiből tervezte támogatni a KSV-t. MNL OL K 255 Pénzügym. eln. ált. ir. 3494/1926. Vass átirata Bud Jánosnak, 1926. május 8. Az átiratra június végén írt pénzügyminisztériumi megjegyzés szerint ugyanakkor az ügy — az iraton nem szereplő okból kifolyólag — „tárgyaltanná vált.”

84 Esztergomi Prímási Levéltár Csernoch-magánlevéltár. 190/1913-127. Vass levele Csernoch Jánosnak, 1926. június 17. Részben idézi: *Dévényi*, 1977. 71. p. 109. jegyzet.

85 *Romsics*, 1999². 247–249.

86 Bethlen, 1933. II. köt. 114.

87 BFL IV.1402.b főp. ált. ir. 378/1926. 2. p. Vass leirata a főpolgármesternek, 1926. március hó.

88 *Vass József: A magyar jövő*. Pesti Napló, 1926. április 18. 1. p.

volt az is, hogy 1926 közepén véget ért az ország pénzügyeinek népszövetségi ellenőrzése.⁸⁹

Szociálpolitikai terveinek megvalósítása érdekében igyekezett kamatoztatni ellenzéki körökben is számottevő politikai tőkéjét. Előszóval hangoztatta a népjóléti tárca pártok felett álló jellegét. Például 1926. június 16-án, amikor a minisztériumi tisztviselők üdvözölték miniszterségének négyéves évfordulója alkalmából, kijelentette, hogy a tárca „sem jobbra, sem balra nem tekintve, politikamentesen viszi a nagy harcot a társadalmi harmónia megteremtése és az emberiség egészségessé tétele érdekében.”⁹⁰ Mivel az évforduló nem volt kerek, a Népszava joggal állapította meg, hogy az ünneplés szokatlan volt. Háttérben inkább Vass személyiségét sejtették, és egyes barátai, munkatársai szerint valóban hiú, és a hízelgésre „fogékony” ember volt.⁹¹

Emellett beszéde arra is enged következtetni, hogy a miniszter értett a szimbolikus politikálás eszközeihez, és az ünneplést a népjóléti minisztérium súlyának reprezentálására igyekezett felhasználni. Érdekes ugyanakkor az eset a miniszter és tisztviselőinek kapcsolatára nézve is. Négy évvel azt követően, hogy Vass nem szívesen hagyta el korábbi pozícióját, az üdvözlőbeszédet mondó Scholtz államtitkár arra kérte, „maradjon továbbra is a rendet és fegyelmet követelő kemény kezű principálista a minisztériumnak, s maradjon egyúttal melegszívű, jóságos pátrónusa is” a tisztviselőknek.⁹² A szavak mögött valóban szoros, a minisztérium munkájának hatékonyságát nagyban segítő együttműködés állt. Ennek egyik oka Vass tekintélye volt beosztottjai előtt. Emellett a miniszter gondosan ügyelt például szükség esetén alárendeltjeinek anyagi segítségére is.⁹³ Egyes tisztviselők pedig személyesen is szoros kapcsolatot alakítottak ki főnökükkel. Személyi titkára, Fery Tibor például egyenesen rajongással beszélt róla évekkel később.⁹⁴ Az egészségügyi ügyosztály vezetője, Győry Tibor is arról számolt be egy né-

89 *Romsics*, 1999². 247–248. p.

90 *A politika hírei*. Budapesti Hírlap, 1926. június 17. 6. p.

91 Pár megjegyzés Vass József népjóléti miniszter ünnepléséhez. *Népszava*, 1926. június 18. 12. p.; BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 10. d. Ernszt Sándor tanúvallomása az első táblabírószági bizonyításkiegészítési eljárás során. 7. p.; *Kovrig*, 2019. 334. p.

92 *A politika hírei*. Budapesti Hírlap, 1926. június 17. 6. p.

93 *B. A.*: Vass József nyolc éve miniszter. *Ujság*, 1928. augusztus 15. 9. p.; Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára A/1.c. Püspöki levéltár, elnöki iratok. 696/1924. Vass levele Ravasz Lászlónak, 1924. április 23.; BFL IV. 1402. b. főp. ált. ir.1735/1928. Vass levele a főpolgármesternek, 1928. október 6.

94 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 10. d. A második táblabírószági bizonyításkiegészítési eljárás jegyzőkönyve. 1. nap (1935. szeptember 9.) 8–9. p.

met orvoskollégájának, hogy, bár az osztályvezetők nagy része „reszket és libabőrös” a miniszter előtt a referátumok során, számára „lelki élvezetet” jelent minden megbeszélés Vassal.⁹⁵ Scholtz is kellemes emlékeket őrzött róla. Emlékirataiban említve például azt a gyakran előforduló esetet, hogy Vass „*íróasztalán álló hamutartó fenekén kevés víz állott azért, hogy a beledobott cigarettavégek ne bűzölögjenek. Egyik-másik látogatójával megesett, hogy égő cigarettáját a hamu leverése végett kissé vigyázatlanul pöccentette a hamutartóba úgy, hogy víz érte annak égő végét. Élénk derűvel szemlélte a miniszter, hogy látogatója ilyenkor mily sikertelenül igyekszik füstöt szívni kialudt cigarettájából. Jókedvű, tréfakedvelő ember volt.*”⁹⁶

A minisztérium egyre olajozottabban működő gépezete, és az átfogó program megalkotásának első lépései megmutatkoztak az 1926–1927. évi költségvetés nemzetgyűlési tárgyalásakor is. Ennek során kijelentette, hogy véget ért a négy évig tartó „kényszerű böjtölés”, és megnőtt az alkotások lehetősége. Ismét hangsúlyozta az egészségügy fejlesztését, különösen a falvakban, a népbetegségek elleni küzdelmet, a szegényügy rendezését, a lakásügy fejlesztését.⁹⁷ Hangsúlyozta annak szükségét is, hogy az ország élénk figyelemmel kísérje a nemzetközi szociálpolitikai irányokat, intézkedéseket, és részt is vegyen bennük.⁹⁸ Ennek szellemében az év során számos alkalommal küldött tisztviselőket különböző külföldi utakra.⁹⁹ A költségvetés számai ugyanakkor azt mutatják, hogy a tervek továbbra is csak hosszú távon voltak megvalósíthatók. A kiadásokat tekintve felemás volt a kép. A tárca összesen több, mint 57 millió pengő felett rendelkezhetett, ami összegszerűen viszonylag jelentős növekedés volt az előző évhez képest, de ez a teljes büdzsé kiadásai oldalának továbbra is csak 5%-át jelentette.¹⁰⁰ A minisztérium tételei közül továbbra is az egészségügyi kiadások jelentős túlsúlya mutatkozott.¹⁰¹ A beruházásokra költött összeg ugyanakkor még csökkent is a korábbi időszakhoz képest, elsősorban az állami lakásépítési akció lezárulása miatt.¹⁰² Májusban a pénzügyminisztert is megkereste terveivel. Elsősorban egészségügyi

95 Győry Karl Sudhoffnak írt 1927. november 24-i levelét részben közli: Briefe, 2004. 119–120. p.

96 Scholtz

97 NN, 1922 XLIII. köt. 555. ülés (1926. május 19.) 422–424. p.; Uo. XLIV. köt. 556. ülés (1926. május 20.) 9. p.

98 Uo. XLIV. köt. 556. ülés (1926. május 20.) 11. p.

99 MNL OL K 27 min. tan. jkv. pl. 1926. február 26. 12. n. p., március 26. 48. n. p.

100 Költségvetés, 1926. Részletezés. 36.

101 Uo. 12.

102 Dréhr, 1929. 80. p.; Hajdrik, 1933. 662. p.

kiadásokat sorolt ezek közé, de pénzt kért a tervezett állami munkaközvetítő hivatal épületére is.¹⁰³

Ugyanakkor Vassnak a szociálpolitikai szempontok minél szélesebb körű érvényesítését célzó törekvése is egyre inkább megmutatkozott. Ezt mutatja, hogy időnként sikerrel feszegette minisztériuma hatáskörének korlátait. Nemcsak az ügkörébe tartozó hadirokkantakat foglalkoztató vállalatok támogatására hívta fel a különböző hatóságokat,¹⁰⁴ hanem bele kívánt avatkozni a gazdasági élet egyéb szféráiba is. Ennek szellemében válaszolt Bethlen egy 1925 végi levelére, amelyben a miniszterelnök a német kormány „drágaság” elleni intézkedéseiről kérte minisztere véleményét. Hangoztatta, hogy a „drágaságnak pusztá enyhítése is” fontos vívmány, „mert a jövedelemeloszlás igazságosságát fokozza.” Tisztában volt vele, hogy ennek nem csak belpolitikai akadályai vannak, mert „számolni kell azzal az érzékenységgel, amelyet ily kérdések bolygatása kiválthatna azokban a pénzügyi körökben, amelyekre bizonyos mértékig reá vagyunk utalva.”¹⁰⁵ Többször is megtörtént emellett az év során, hogy üzemek megmentése érdekében lépett közbe. Egy esetben egy gyárat bezárni tervező kartell vámvédelem megszüntetésével való „megfenyegetését” javasolta a kormánynak, hogy így bírják rá az érintetteket az üzem további működtetésére.¹⁰⁶ Ilyen irányú tevékenysége szervezés alatt álló társadalompolitikai értekezlettel kapcsolatban is megmutatkozott, ugyanis az agrármunkásság szociális biztosításának ügye is szerepelt a programban. A földművelésügyi miniszter tiltakozott ez ellen, Vass azonban — hivatkozva a „kománymegállapodásra”, mely szerint jogosult minden

103 MNL OL K 166 Népj. Min. 6. cs. B. 1. d. 1926. 1–5. p. Vass pénzügyminiszternek írt átiratának fogalmazványa, 1926. május 26.

104 MNL OL K 255 Pénzügymin. eln. ált. ir. 3096/1926. Népjóléti miniszteri átirat a pénzügyminiszternek, 1926. április 24.; BFL IV. 1402.b. főp. ált. ir. 559/1925. 5. p. Vass leirata a főpolgármesternek, 1926. május 7.

105 MNL OL K 166 Népj. Min. 6. cs. B. 2. 1926. 9. p. Vass Bethlennek írt válaszfogalmazványa, 1926. január 18.

106 Uo. 21. p. Vass Bethlennek írt válaszfogalmazványa, 1926. február A kormány egyet is értett az ötlettel: Bud János pénzügyminiszter azt írta Walko Lajos kereskedelmi és külügyminiszternek, hogy „a vámvédelem kérdése is szerepelhetne” azon „bizonyos intézkedések” között, amelyeket a kartell vezetősége előtt „kilátásba helyeznének.” Uo. 28. p. Bud levele Walkonak, 1926. március 19. Egy későbbi, hasonló esetre l.: MNL OL K 468 Bethlen ir. 7. d. 1930. 275/930. Bud János levele Bethlennek, 1930. január 31.

szociális kérdésben véleményt formálni — nem engedett, és minisztertársa meg is hátrált a konfliktusban.¹⁰⁷

Ezek az fejlemények azonban nem azt jelentették azt, hogy koncepciózus szociálpolitikai elképzeléseinek megvalósulása elé már nem gördültek akadályok. Az év júniusában megalakult a Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete (VVOME), amelynek feladata az addig csak Budapesten létező mentőszolgálat vidéki kiépítése volt. A szervezet azonban - mint az alakuló ülésen elhangzott — „hivatalos úton a kielégítő anyagi eszközök hiányában és más nehézségek miatt” nem állami intézményként, hanem társadalmi egyesületként kezdte meg működését.¹⁰⁸ Vass emiatt rendeleti úton az egyesület helyi megszervezésének és fenntartásának feladatát a törvényhatóságokra hárította.¹⁰⁹

Más ügyekben is nehézségekkel szembesült. Az egyik fontos problémakör továbbra is a lakásügy volt. Az év elején ugyanis a kormány határozott a községek szabad lakásforgalmának visszaállításáról.¹¹⁰ Az ezt követő események azonban megmutatták, hogy Vass reményei ellenére a helyzet továbbra sem konszolidálódott teljesen. Mind a munkások lakta Budapest-környéki településekről, mind a tisztviselők részéről sorra érkeztek panaszok a jelentősen megemelt lakbérek miatt, a községek egy részében így átmenetileg vissza kellett állítani a kötött forgalmat.¹¹¹ A lakáshelyzet így továbbra is megoldatlan maradt, mivel az állam a továbbiakban csak igen szűk keretek között végzett lakásépítést, a kötött forgalommal kapcsolatos bizonytalan helyzet miatt viszont a magánépítkezések sem lendültek fel jelentősen.¹¹²

Ráadásul kudarcot vallott legjelentősebb szociálpolitikai reformterve, a munkahiány elleni biztosítás ügyében. Az évek óta tartó előkészítő munkát követően májusban lefolytatta a tárgyalásokat a törvényjavaslatról a munkaadói és munkás érdekeltségekkel.¹¹³ Az anketék során a munkaadók határozott ellenállásá-

107 MNL OL K 184 Földm. Min. ált. ir. 1926-62. t. 18735/1926. A földművelésügyi miniszter Vassnak írt, 1926. május 5-i átiratának fogalmazványa és Vass 1926. máj. 31-i válasza.

108 MNL OL K 60 Külügym. szoc. ref. 15. d. 1926 - II/4. t. (2. rész.) 17088/926/I-S. A Vármegyék és Városok Országos Mentő Egyesülete alakuló ülésének jegyzőkönyve, 1926. június 26. 2. p.

109 *Kapronczay*, 2018.

110 *Iratok III.* 1959. 382. p.; *Egresi*, 2008. 311. p.

111 *Egresi*, 2008. 379–381. p.; MNL OL K 255 Pénzügym. eln. ált. ir. 5201/1926. 175–177. p. Vass átirata a pénzügyminiszternek, 1926. szeptember 29.

112 *Gyáni*, 1994. 113. p.

113 A megelőző egyeztetéseket és az anketéket ismerteti: *Bódy*, 2011. 167–175.; *Egresi*, 2008. 240–245. p.

val szembesült, akik elsősorban a gazdaság korlátozott teherbíró-képességével, illetve politikai szempontokkal érveltek. Politikai ellenérvük az volt, hogy a munkanélküliek segélyezésének állami feladattá válása jelentős összegeket szabadítana fel az ezt addig ellátó szakszervezetek pénztárában. Ők pedig — állították a munkaadók — ezt a pénzt agitációs célokra fordítanák.¹¹⁴ Ekkor is szóba kerültek ugyanakkor a hatásköri problémák. Vass kijelentette például, hogy az „agrárius munkásság biztosítását már rég át akarta vonni a földművelésügyi minisztérium ügyköréből a népjóléti minisztérium ügykörébe, s az itteni hiányokat régóta pótolni igyekszik.”¹¹⁵ Bár a munkaadói ellenérveket alaptalannak nevezte, sőt egy alkalommal „hangulatkeltésként” bélyegezte meg,¹¹⁶ ellenállásuk nyomán azonban végül mégis ejtette tervét. A tárgyalásoknak annyi hozadéka volt, hogy a munkaadók beleegyeztek az öregségi és rokkantsági biztosítás megalkotásába.¹¹⁷

Augusztusban ennek ellenére ismét napirendre kívánta tűzni a munkaközvetítésre vonatkozó rendelettervezetét. Minisztertanácsi előterjesztésében leszögezte, hogy a munkaközvetítés minden gazdasági ágra kiterjedő újjászervezése „a vonatkozásban a népjóléti és munkaügyi tárca feladata, amely egyoldalú gazdasági érdekektől függetlenül, az egyetemes közérdek képviselőjére hivatott”. Leszögezte, hogy a földművelésügyi miniszter ez elől „elzárkózott ugyan”, ő mégis ragaszkodik tervéhez. Ezt azzal indokolta, hogy „akkor, amidőn a mezőgazdasági termelés érdekeinek legteljesebb megvédésével elgondolt szervezésről van szó, az egyes tárcák ügykörbeli kisebb-nagyobb bővülése vagy szűkülése jelentőséggel nem bírhat.”¹¹⁸ Az agrártárca ugyanakkor minden bizonnyal továbbra is határozottan képviselte a maga álláspontját, mert bár Vass „mielőbb” kománydöntést akart a kérdéstről, az nem történt meg.¹¹⁹

Ezen szociálpolitikai sikertelenségek ellenére az év őszén a „nagypolitikának” köszönhetően Vass személye ismét a figyelem középpontjába került. Nagy

114 Bódy, 2011. 170–172. p.

115 Érdekegyeztetés 1900–1945. 39. p.

116 Uo. 52. p.; Bódy, 2011. 172. p.

117 Egresi, 2008. 245. p. A munkahiány elleni biztosítást Vass később is felhasználta a munkaadók szociálpolitikai reformokkal szembeni ellenállásának letörésére. Egy újságíró, Békessy Imre később úgy emlékezett, hogy 1928 elején, egy általa a problémáról a miniszter számára írt tanulmányával kapcsolatban Vass azt mondta: „pajtás, ebből nem lesz semmi, egy haszna volt a dolognak, a munkaadók jobban megijedtek ettől a dologtól, mert én megint foglalkoztam a kérdéssel, és nem csinálnak nekem akadályokat az öregségi és rokkantsági biztosítás tekintetében.” BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 13. nap (1934. június 26.) 61. p.

118 MNL OL K 26 min. eln. ikt. ir. 1926-VII-6924. Minisztertanácsi előterjesztés. 6. p.

119 Uo. 2. p. Vass átirata a miniszterelnöknek, 1926. augusztus 12.

visszhangot váltott ki például salgótarjáni beszéde, amelyben szokatlanul élesen támadta a szociáldemokratákat. Bár kijelentette, hogy nem akarja „kétségbevonni vezéreinek jóakarát”, felszólította pártot, hogy helyezkedjen „nemzeti alapra”, és „emlékeztette” a szociáldemokratákat arra is, hogy 1918–1919-ben játszott szerepük miatt „a politikai leszámolás el fog következni”.¹²⁰ A Népszava ezt később nem is tudta mással magyarázni, mint azzal, hogy Vass beszéde „a kormányzó bizalmának elnyerésére irányult”.¹²¹ A beszéd által keltett politikai hullámok hozzájárultak ahhoz, hogy a katolikus nagygyűlésen a kommunista veszélyről szóló gondolatai nagy figyelmet kaptak a sajtóban, értetlenkedést kiváltva a szélsőjobboldalhoz való vélt közeledése miatt.¹²² A beszédek hátterében valóban állhatott politikai szándék, még ha ennek nem is volt köze a kormány pozíciójához. Miután ugyanis a bányászok nyugdíját szabályozó rendelet megjelenése a hosszas egyeztetések miatt késett, egyre nagyobbra nőtt a bányászok szervezetében az elégedetlenség, és nem csak a baloldalon. Az Ébredő Magyarok Egyesületének bányászokat tömörítő szervezete szeptember végén követelte a munkások számára kedvező rendezést, mert az ébredők szerint a szociális feszültségekkel „a zsidó nagytőke célja, hogy a munkásságot rabszolgaságba süllyesztve, nyomorát s ezzel elégedetlenségét fokozva hazánkban a forradalom csiráját táplálja”.¹²³

Mindez ugyanakkor inkább tovább erősíthette Vass pozícióját, mert úgy igyekezett gesztusokat gyakorolni a kormány jobboldali ellenzéke felé, hogy a liberális és szociáldemokrata körök támogatását sem veszítette el, és a miniszterelnök bizalma sem ingott meg benne. Erre utal, hogy miután a frankügyben hozott ítéletet követően napirendre került a kormány lemondása, ismét találgatások kezdődtek Vass jövőbeni szerepéről.¹²⁴ A híreszteléseket megerősítették többek között egy rejtélyes plakátról szóló híradások, amelyek az első értesülések szerint Vass minisztert támadták.¹²⁵ Peyer Károly viszont a nemzetgyűlésben arról beszélt, „értesülésük szerint” a plakátokon az állt, „Éljen Vass József dr., Magyar-

120 MNL OL K 428 MTI Napi hírek. 1926. október 4. 7. kiadás.

121 A Bethlen-kormány csütörtökön délután lemondott. Népszava, 1926. október 15. 3. p.

122 Vass József sötét jóslatai a kommunista veszedelemről. Magyar Hirlap, 1926. október 12. 1. p.

123 MNL OL K 166 Népj. Min. 7. cs. B.4.c. 1926. 181., 198–199. p. Az Ébredő Bányászok szakcsoportjának levele a népjóléti miniszternek, 1926. szeptember 28.

124 Pl. Bethlen nagyszabású külügyi expozéban számol be a Ház hétfői első ülésén a magyar–jugoszláv orientációról. Esti Kurir, 1926. október 14. 1. p.

125 Hírek. Népszava, 1926. október 15. 8. p.

ország miniszterelnöke!”¹²⁶ Kétségtelen, hogy Bethlen valóban le akart mondani, és utódjául Horthynak többek között Vasst is ajánlotta. Végül azonban maradt, és pusztán átalakította kormányát¹²⁷ — egyes pletykák szerint csak azért, mert a „Vass-kombináció” nem bizonyult megvalósíthatónak.¹²⁸

A szociálpolitikai program előkészítése

A kormány októberi átalakítása azonban így is új szakasz nyitányát jelentette Vass pályáján. A kormány terveinek középpontjában ugyanis, ahogy azt a miniszterelnök is többször leszögezte, a szociálpolitikai reformok álltak.¹²⁹ Bethlen fokozódó támogatásának is köszönhetően, miközben folytak a pletykák és találgatások, Vass szociálpolitikai elképzeléseinek megvalósításával foglalatzkodott.

Ennek egyik jele volt, hogy a miniszter a korábbiaknál részletesebben, átfogóbban igyekezett a közvélemény elé tárni szociálpolitikai nézeteit. Különösen az október 24–30. között megtartott Közegészségi és Társadalompolitikai Országos Értekezleten nyílt erre lehetőség. Megnyitó beszédében például kijelentette: „a szociálpolitikai elgondolásoknak alapja tulajdonképpen az ember-mivoltunk azonossága”, a jogegyenlőség „és az ember-mivoltunkban való azonosság olyan alaptétel, amelyből számos korollárium vonható még le.” Így minden embernek „joga van az élethez való jog okán a kenyérhez, joga van az egészséghez és joga van a kultúrának bizonyos mértékéhez.”¹³⁰ Nem meglepő, hogy az értekezlet számos kérdést járt körül, a középosztály válságát, az agrárium gazdasági és szociális problémáit, a társadalombiztosítás, munkaügy, népesedési politika és a szociális nevelés kérdései mellett.¹³¹ A vizsgált terület tehát messze túlmutatott a népjóléti és munkaügyi tárca hatáskörén. El is hangoztak panaszok más minisztériumok tevékenységével kapcsolatban. A közegészségügyi kérdések megvitatása során derült ki például, hogy a népjóléti minisztériumban a fiatalok alkoholfogyasz-

126 NN, 1922 XLV. köt. 579. ülés (1926. október 18.) 285. p. Az esetről említést tesz: *Serfőző*, 1967. 322. p.

127 *Romsics*, 1999². 249. p.; Horthy, 1962. 66. p.

128 Petrichevich-Horváth Emil báró bukása. *Magyarság*, 1926. október 22. 1–2. p.

129 *Egresi*, 2008. 245. p.

130 *Közegészségügyi*, 1927. XIII–XIV. p.

131 *Egresi*, 2008. 61–62. p.

tásának korlátozásáról szóló, már az előző év során elkészült törvényjavaslat a pénzügyi kormányzat ellenállása miatt nem született meg erre az időre.¹³²

A kormányon belüli folytatódó vitákról árulkodik egy másik tervének sorsa is. Már az október 8-i minisztertanácson ennek egyik lépéseként részletes szociálpolitikai adatgyűjtéshez kérte a kormány támogatását. Ennek céljaként a „megelőzés elvét” és a „szociális bajok gyökeréig lenyúló orvoslást” említette. A tervezett felmérés tágan értelmezte a szociálpolitika fogalmát: tervei szerint ugyanis kiterjedt az éghajlat, vízellátás, lakásviszonyok, táplálkozási viszonyok mellett például a kereseti viszonyokra, birtokmegoszlásra és vagyonmegoszlásra és a bűnözési viszonyokra is. Ezeken túl pedig, az 1925 végén megkezdett munkát követően, átfogóan kívánta számba venni a különböző egészségügyi és szociális intézményeket. Mindez azt is jelentette, hogy más tárcák ügykörébe tartozó kérdéseket is vizsgálni kívánt, amihez minisztertársai támogatását kérte. Kijelentette végül, hogy a munka végeztével az eredményeket a Nemzetgyűlés elé kívánja terjeszteni.¹³³ A már korábbi években is számtalanszor megmutakozó hatásköri „villongások” alapján valószínű, hogy utóbbi a többi érdekelt tárcának köszönhetően nem valósult meg.¹³⁴

Nem ez volt az egyetlen kudarc 1926 végén. A földművelésügyi miniszter október elején ismét megerősítette, hogy nem hajlandó átadni a mezőgazdasági munkaközvetítés ügyét, mert „szó sem lehet arról, hogy ipari munkanélküliek a mezőgazdaságban kapjanak munkát”, mivel nincsenek tapasztalataik és „földszeretetük”.¹³⁵ Vass le is mondott ezzel kapcsolatos tervéről: értesítette a pénzügyminisztert, hogy a munkaközvetítő hivatal tervezett székházára szánt összeget inkább közegészségügyi beruházásokra fordítja.¹³⁶ A gyógyfürdők ügyét megreformáló törvényjavaslat¹³⁷ régóta húzódó előkészítése is lassan haladt, nem

132 Közegészségügyi, 1927. 264. p. Erről és a végül 1927 őszén elfogadott törvényről l.: *Bezerédy* – *Hencz – Zalányi*, 1967. 180. p.; *Hollósi*, 2019.

133 MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1926. október 8. 43. n. p.

134 A feltételezést erősíti, hogy a Belügyminisztérium 1927 márciusában saját „bizalmas socialpolitikai értekezletet” tartott, amelyet követően, június végén a főispánokat adatgyűjtésre kérte. A belügyi tárca azonban a szociális kérdést ekkor is elsősorban rendészeti problémaként kezelte: a kért adatok elsősorban a munkásmozgalmi szervezkedésre vonatkoztak. MNL PML IV.401.a. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye főispánjának bizalmas iratai. 69/1927. Belügyminisztériumi leirat a főispánoknak, 1927. június 21.

135 MNL K 166 Népj. Min. 6. cs. B. I. d 263. p. A földművelésügyi miniszter átirata Vassnak, 1926. október 4.

136 Uo. 228. 3656 Eln. B. irat, 1926. december 21.

137 Erről l. pl.: *Schleicher*, 2018. 89–90. p.

utolsósorban az érdekelt minisztériumok lassúsága miatt.¹³⁸ A belügyminiszter válasza azt mutatja, hogy a törvénytervezet tartalma sem élvezett osztatlan támogatást a kabinetben: a javaslat állami kisajátításra vonatkozó passzusát a belügyi tárca vezetője „kommunista-ízűnek” nevezte.¹³⁹ Év végén megtörtént ugyanakkor a baleset- és betegbiztosítást átmenetileg szabályozó rendelet újabb módosítása, és hosszas tárgyalások után megszületett a bányanyugbért szabályozó miniszteri rendelet is.¹⁴⁰ 1927 elején sikerült a pénzügyminiszter álláspontjával szemben keresztülvinnie a hadirokkantak ellátásának felemelését.¹⁴¹

A Vass által ebben az időben folytatott intenzív kapcsolatépítés válasz is volt a számos akadállyal való szembesülésre. Miután a kormány formális lemondása során megvált Petrichevich-Horváth Emiltől, 1926 novemberének elején a pályáját a pénzügyi világban kezdő Dréhr Imrét választotta ki politikai államtitkárnak. Huzamosabb idő óta tartó személyes jó viszony mellett a népjóléti minisztérium megerősítése, különösen pénzügyi téren, lehetett Vass egyik lényeges szempontja.¹⁴² Terveinek szükségességéről a külföldi kormányzati, pénzügyi köröket is meg akarta győzni. Többek között ebben szánt szerepet Kovrig Bélának, huszonegyes, szociális kérdésekkel foglalkozó tisztviselőnek, Bethlen korábbi személyi titkárnak — és Dréhr Imre nevelt fiának. Kovrigot Londonba küldte, hogy meggyőzze a brit kormányt, személy szerint mindenekelőtt Chamberlain egészségügyi minisztert és Churchill pénzügyminisztert a magyar szociálpolitikai reformok szükségességéről.¹⁴³ Informális kapcsolatokat is kialakított különböző poli-

138 *Év végén Vass felháborodott hangú sürgetésben szólította fel őket véleményük kifejtésére, kérve a minisztereket, hogy vizsgálják ki, terhel-e valakit minisztériumukban „vétkes felelősség,” amiért nem válaszoltak korábbi sürgetéseire, amellyel kapcsolatban szükségesnek tartotta leszögezni, hogy közülük „a legutolsót magam írtam alá.”* MNL OL K 165 Népj. Min. 8. cs. B.5.g. 1926. 4064. Eln. ir. A földművelésügyi, pénzügy- és belügyminiszternek írt átirat fogalmazványa, 1926. december 21.; MNL OL K 148 Belügym. eln. ált. ir. 2343/1926. 54. p. Vass átirata a belügyminiszternek, 1926. december 21.

139 MNL OL K 148 Belügym. eln. ált. ir. 2343/1926. 38. p. A népjóléti miniszternek írt átirat fogalmazványa, 1926. december 12.

140 MNL OL K 166 Népj. Min.7. cs. B.4.c. 1926. 175., 180. p. 4400. sz. irat, 1926. december 23.; MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1926. dec. 3. 10. n. p.; MRT 60. (1926) 196–208., 847–867.; *Petrák*, 1978. 180., 407. p., *Kozári*, 2012. 167. p.

141 Iratok V. 1976. 29. p.; MRT 61. (1927) 3–6. p.

142 Az új Bethlen-kormány. Pesti Napló, 1926. okt. 15. 5. p.; MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1926. november 4. 34. n. p.; BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. 2. d. Dréhr vall., 1933. április–június 462–463. p.

143 *Kovrig*, 2019. 267–268., 485–486. p.

tikai és gazdasági szereplőkkel, amelyek nem is csak szakminiszteri munkásságát voltak hivatva segíteni.¹⁴⁴ Később „Angliából, Amerikából” érkező „pénzügyi kapacitások” részvételével zajló vacsorákon is részt vett.¹⁴⁵

Kapcsolatépítésének azonban nem csak a pénzügyi akadályok leküzdése volt a célja. Ezek a lépések egy olyan sokrétű, különösen a színpalak mögött zajló tevékenység elemei voltak, amely a társadalompolitikai értekezletnél hatékonyabban szolgálta azon legfontosabb célkitűzéseket, amelyeket a tanácskozás elsődleges indokaként jelölt meg: a szakmai holdudvar kialakítását, valamint a szociális problémák iránti érdeklődés felkeltését. Egyrészt kamatoztatta régi ismeretségi körét: szociálpolitikai előadóként a minisztérium tisztviselője lett Sebestyén József katolikus pap. Őt a miniszter még az első világháború előtt Székesfehérváron ismerte meg, majd kollégiumi igazgatósága idején prefektusként vett maga mellé, ráadásul Vass nála bujkált a Tanácsköztársaság időszakában.¹⁴⁶ De Dréhr és Kovrig Béla sem pusztán a bel- és külföldi akadályok leküzdése végett került Vass környezetébe. Államtitkára már kinevezése előtt fontos szerepet vállalt a VVOME szervezésében.¹⁴⁷ Kovrig pedig hivatalos, minisztériumi segédtitkári beosztása mellett informálisan Vass szociálpolitikai tanácsadójaként is szolgált 1927 elejétől.¹⁴⁸

Ezekben a hónapokban folyt a minisztérium háttérintézményeinek szervezése is. A működését ténylegesen még meg sem kezdő Országos Közegészségügyi Intézet számára a fővárostól 1927 elején máris újabb telkeket kért — a lakáskérdés megoldatlanságát jól mutatja, hogy ehhez az igényelt telkeken álló szükséglakások megszüntetésére volt szükség.¹⁴⁹ Emellett döntés született az 1925-ben pénzszüke miatt magánkézbe adott Népegészségügyi Múzeum állami kézbe való visszavételéről is, amelyet Vass Társadalomegészségügyi Intézet és

144 Egy brit konzervatív képviselő például márciusban arról írt, hogy részt vett egy vacsorán, amelyen Vass is jelen volt, beszélgetései alapján pedig az a meggyőződés alakult ki benne, hogy Magyarország elfogadta a szigorú békefeltételeket, és az ország a Kelet-Közép-Európai stabilitás egyik fontos elemének fog bizonyulni. MNL OL X 5049 FO Pol. Dep. 25743. mikrofilm. C2450/58/21. J. Sandeman Allen levele Locker Lampsonnak, 1927. március 11.

145 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 3. nap (1934. június 11.) 165. p.

146 MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1927. január 14. 30. n. p.; B. A.: Vass József nyolc éve miniszter. Ujság, 1928. augusztus 15. 9. p.

147 NN, 1922. XL. köt. 556. ülés (1926. május 20.) 34. p.

148 Uo. 1927. január 21. 16. n. p.; Kovrig, 2019. 337. p.

149 BFL IV.1402.b főp. ált. ir.193/1927. 1. p. Vass leirata a székesfőváros tanácsának, 1927. február 4.

Múzeum néven kívánt szociálpolitikájának szolgálatába állítani.¹⁵⁰ Vassnak a politikai stabilizációban játszott, a különböző politikai csoportok között egyensúlyozó szerepe még ebben is megmutatkozott. Bizalmas levélben ugyanis arról tájékoztatta a kormányfőt, hogy az intézmény állami kezekbe való visszavétele mellett szólt az is, hogy „bizalmas jelentések” érkeztek hozzá arról, hogy a múzeum a „radikális zsidó szociálpolitika” színterévé vált.¹⁵¹ Miközben tehát leszerelte a szélsőjobboldali támadásokat, az intézmény ismét minisztériumi irányítás alá helyezését szociáldemokrata oldalról is üdvözölték.¹⁵²

A minisztérium tevékenységének további aktivizálásában és kormányon belüli súlyának növelésében is ügyelt a külföldi kapcsolatok erősítésére. A minisztertanácsban pedig, annak érdekében, hogy magyar szakértő „befolyásolhassa” a nemzetközi szervezet működését, elérte, hogy a népjóléti minisztérium egyik tisztviselője a Népszövetségnél nyerjen alkalmazást.¹⁵³ Emellett Vass is megbeszéléseket folytatott az 1927 februárjában Magyarországra látogató Albert Thomas-val, a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal vezetőjével, akinek a miniszter ígéretet tett a szervezet által hozott társadalombiztosítási egyezmények ratifikálására.¹⁵⁴ Minden bizonnyal nagyrészt ennek volt köszönhető, hogy a munkaügyi hivatal ülésein szakértőként a keresztényszocialista szakszervezetek egy képviselője is részt vett. Ezt a szerepet 1927-ben — a Kovrighoz hasonlóan a közéletben ekkor aktivizálódó fiatal katolikus generációhoz tartozó — Mihelics Vid (ekkor az Új Nemzedék külpolitikai szerkesztője) töltötte be.¹⁵⁵ Igyekezett bázisának „utánpótlásáról” is gondoskodni: az év nyarán fontos „nemzeti” és „szociálkaritatív” érdekekre hivatkozva, az intézmény kérésére jelentős összeggel támogatta meg-

150 MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1927. február 4. 26. n. p. Jellemző, hogy Vass ekkor sem volt megelégedve a kormány által az intézmény reformjára adott összeggel. Burkoltan erre utal, hogy Budapest polgármesteréhez és főpolgármesteréhez fordult, kérve, hogy a főváros is járuljon hozzá „jelentőségének megfelelően” az intézet és múzeum működtetéséhez. BFL IV.1402.b. főp. ált. ir. 379/1927. 1–2. p. Vass polgármesternek írt leiratának másolata, 1927. márc. 3. A múzeumról I. pl.: Óze, 2020.

151 MNL OL K 468 Bethlen ir. 4. d. 648/927. 239. p. Vass bizalmas levele Bethlennek, 1927. július 2.

152 Képviselőházi Napló (= KN), 1927. III. köt. 37. ülés (1927. április 8.) 89. p.

153 MNL OL K 255 Pénzügy. ált. ir. 1568/1940. Vass átirata a pénzügyminiszternek, 1927. január 24., Uo. Vass 1927. március 3-i, Klebelsbergnek írt átiratának másolata; MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1927. január 21. 17. n. p.

154 Thomas, 2014. 3. 153., 162., 168–169. p.; Bódy, 2014. 3. 144., 146–147. p.

155 Bódy, 2011. 126. p.; Frenyó, 2002. 13. p.

határozó tanulmányai színhelyét, a Collegium Germanicum-Hungaricumot.¹⁵⁶ A sokrétű kapcsolatépítés nem is volt eredménytelen: Kovrig később ennek, mindenekelőtt saját londoni tárgyalásainak és Vass Thomas-val kialakított ismeretségének tulajdonította, hogy a Népszövetség részéről nem merültek fel aggályok a népjóléti és munkaügyi tárca programjával szemben.¹⁵⁷

A kapcsolati háló kiépítésének azonban volt egy Vass személyében rejlő oka is. Mint Kovrig később megállapította, a miniszter nem volt a szociális problémák részletkérdéseinek avatott szakértője.¹⁵⁸ Vass valóban nem érdeklődött különösen a részletkérdések iránt, figyelmét a nagy tendenciák, eszmék kötötték le. Főként a modern irodalom, például a szociális problémákkal foglalkozó szépirodalom foglalkoztatta.¹⁵⁹ De a Borsszem Jankó főszerkesztője is úgy emlékezett, hogy egyes „speciális problémák” mellett „gyakori” beszélgetéseik során elsősorban „a magyar írásművészetről, a szónoklás művészetéről, magasabbrendű erkölcsi” kérdésekről diskuráltak.¹⁶⁰ Scholtz államtitkár korábban idézett visszaemlékezése szintén arról árulkodik, hogy a miniszternek nem minden kérdés keltette fel különösen az érdeklődését, ami azonban nem jelentette azt, hogy ne informálódott volna részletesen tárcája minden ügyéről.

Mindezekon túl, mivel minisztertársai előtt is képviselte álláspontját, miszerint tárcája „hatáskörének kiépítése lezártnak nem tekinthető”,¹⁶¹ lépéseket tett a népjóléti tárca kormányon belüli súlyának növelése érdekében. Már 1926 novemberében „kivánságára” minisztériumának egy küldöttje is tagja lett a földművelésügyi miniszter hatáskörébe tartozó Falusi Kislakásépítési Szövet-

156 A 25 000 pengős támogatás mellett ugyanakkor kisebb összeget (7000 pengőt) szánt egyprotestáns rendezvény, a Keresztyén Ifjúsági Egyesületek budapesti kongresszusára is. *Iratok V.* 1976. 114–115. p.

157 *Kovrig*, 2019. 268. p.

158 Kovrig ezt a véleményét azt követően alakította ki, hogy Vass halála után áttanulmányozta az elhunyt miniszter könyvtárát. *Uo.* 335–336.; BFL VII.5.c. 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 6. nap (1934. június 15.) 91–100. p.

159 Olyan kortárs, egyesült államokbeli szerzőket is ideértve, mint Upton Sinclair vagy Dos Passos. (*m. j.*): Politikamentes beszélgetés Vass József miniszterrel arról, ami nincsen jól. *Világ*, 1926. január 1. 5. p.; MNL OL K 26 min. eln. ikt. ir. 2. 1390. cs. K. t. b) dosszié. 16–18. p. Az Athenaeum levele a Dréhr által Vass „kivánságára” és „számára megrendelt könyvekről”, 1930. szept. 17.

160 *Molnár Jenő*: Vass József és a Borsszem Jankó. *Borsszem Jankó* 63. (1930) 18. sz. 4. p.

161 MNL OL K 178 Földművelésügyi Minisztérium, elnöki iratok (= Földm. Min. eln. ir.) 678/1927. Vass minisztertanácsi előterjesztése, 1927. február 19.

kezet igazgatóságának.¹⁶² A belügyminiszterrel szemben elérte, hogy az ifjúságvédelmi törvény végrehajtása is az ő minisztériumának feladata legyen,¹⁶³ 1927 őszén pedig a fővárosi kórházakat róttá meg, amiért pénzügyi jelentésüket nem közvetlenül neki küldték meg — megütközést keltve ezzel a főváros illetékeseiben, akik felemlítették, hogy korábban is mindig a belügyminiszternek terjesztették fel a jelentést, és ezt korábban nem is érte kritika.¹⁶⁴ A kereskedelemügyi miniszterrel szemben pedig először az jelezte növekvő befolyását, hogy befejezett tényként beszélt a minisztertanácsban arról, hogy a szakszervezetekkel foglalkozó törvény már készül a népjóléti minisztériumban.¹⁶⁵ Augusztusban pedig szokatlan módon személyesen is bekapcsolódott egy sztrájk során a munkaadók és munkások közötti egyeztetésekbe.¹⁶⁶

Erősíteni kívánta emellett politikai holdudvarát is, amire kiváló lehetőségként kínálkozott az 1926 decemberében megtartott képviselőházi választás. Az eredmény nem volt kérdéses, hiszen a választókerületek csaknem felében nem is indult ellenzéki jelölt.¹⁶⁷ Vass megválasztása is biztos volt: kettőben (a veszprémi és a zalaszentgróti választókerületben), egyhangú „választásra” került sor, de a másik kettőben, Szombathelyen és a gyöngyösi kerületben sem kellett izgulnia, mert ezek is nyíltan szavazó kerületek voltak. Amellett, hogy szimbolikus üzenete lehetett annak, hogy előbbi kerületben egy szociáldemokratát, utóbbiban pedig egy fajvédőt győzött le,¹⁶⁸ a szombathelyi választás inkább azért volt jelentős, mert a legitimista tábor kormányhoz való közeledéséről árulkodott. Négy évvel azt követően győzedelmeskedett ugyanis, hogy a Habsburg-párti jelölt csúfos vereséget mért a kormánypárti indulóra.¹⁶⁹ Mikes János püspök kérte is Bethlent,

162 A népjóléti miniszter és a kisgazdák képviselője a FAKSZ igazgatóságában. Pesti Napló, 1926. november 7. 26. A FAKSZ-ról I.: *Hámori*, 2004.

163 MNL OL K 178 Földm. Min. eln. ir. 678/1927. Vass minisztertanácsi előterjesztése, 1927. február 19. Ebben a kérdésben azonban, a minisztériumnak helyi közegei nem lévén, meghátrálásra kényszerült. A törvény vitája során ugyanis hozzájárult ahhoz, hogy a végrehajtás mégis a belügyi tárca hatáskörébe kerüljön. Képviselőházi KN, 1927. VI. köt. 84. ülés (1927. november 8.) 251. p.

164 BFL IV.1407.b. Budapest Székesfőváros Tanácsának iratai, Tanácsi Ügyosztályok Központi Irattára I-3781/1927. Vass 1927. szeptember 24-i leirata, 2. p., 9. p. cím és dátum nélküli fővárosi feljegyzés, 11–13. p. A tanácsi I. ügyosztály jelentése a tanácsnak, 1927. november 4.

165 Iratok V. 1976. 112. p.

166 *Taschek*, 2019. 34. p.

167 *Hubai*, 2001. I. köt. 42. p.

168 Uo. II. köt. 57., 60., 65., 67–68. p.

169 Iratok III. 1959. 623. p.

hogyan Vass a szombathelyi mandátumot tartsa meg, „felfordulás” elkerülése érdekében. Kérése teljesült.¹⁷⁰

Vass képviselőházon belüli pozíciója szempontjából ennél is fontosabb volt, hogy az 1923 óta bizalmas barát, Krausz Simon¹⁷¹ bankár, aki korábban jelentős összegeket bocsátott a miniszter rendelkezésére jótékony célokra, ezúttal politikai adományokkal sietett segítségére. A kampány során ugyanis összesen kétmilliárd koronával támogatta Vass „barátainak” megválasztását. Emlékei szerint 12-13 keresztény párti képviselőjelöltet támogatott így.¹⁷² Az előző évben elszenvedett időközi választási kudarc után ezúttal sikerült bejuttatni például Fitz Arturt, aki Sebestyénhez hasonlóan a Pesti Szent Imre Kollégiumban prefektusi tisztséget töltött be Vass igazgatósága idején.¹⁷³ Mindez azt jelentette, hogy a választások eredményeként az immár kétkamarás parlament képviselőházában helyet foglaló, összesen 32, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párthoz tartozó honatya¹⁷⁴ hozzávetőlegesen négytizede Vass személyes hívének számított — és anyagilag is a miniszter lekötöztette. Így tehát mind a minisztériumban, mind a képviselőházban számos olyan személlyel számolhatott, akik a miniszter által „Vass-fiúknak”¹⁷⁵ nevezett régi, bizalmas baráti kör tagjai voltak.

Támogatókat keresett és talált különböző társadalmi szervezetekben is. A szociálpolitikai propaganda céljaira különöse alkalmasnak kínálkozott a sajtó: befolyását növelendő, a Katolikus Írók és Hírlapírók Országos Pázmány Egyesülete elnökévé választotta, majd már az év végén ugyanezt tette a Magyar Hírlapírók Országos Nyugdíjintézete is.¹⁷⁶ Társadalmi aktivitása nem korlátozódott azonban az újságírókra: Dréhrrel együtt tagjai közé fogadta például a Máltai Lovagrend, valamint díszelnöke lett az FTC-nek.¹⁷⁷ Vass személyének előtérbe kerülését mu-

170 MNL OL K 468 Bethlen ir. 1. d. 51/1927. Mikes levele Bethlennek, d. n.

171 Krauszról l.: *Kövér*, 1987. 56–62. p.

172 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 1. nap (1934. június 8.) 119–120., 143–144. p.; Uo. 8. d. Az 1934. jún. 22-i főtárgyalási jegyzőkönyv mellékletei. Krausz levele az ügyészségnek, 1932. március 12.

173 BFL VII.5.c 3635/1932 Dréhr-p. főt. jkv. 6. nap (1934. június 15.) 39–60. p.

174 *Gergely*, 1993. 36. p.

175 BFL VII.5.c 3635/1932. Dréhr-p. főt. jkv. 6. nap (1934. június 15.) 34. p.

176 Vass Józsefet kérték fel a Pázmány Egyesület elnökéül. *Nemzeti Ujság*, 1927. május 29. 10. p.; „1927. december 8.” *A Sajtó* 1. (1927) 12. sz. 1–18. p.

177 Máltai lovaggá avatták Vass Józsefet, Dréhr Imrét, Bárczy Istvánt és Zsarnóczay Jánost. *Nemzeti Ujság*, 1927. június 24. 6. p.; Vass miniszter az FTC díszelnöke. *Nemzeti Sport*, 1927. május 29. 5. p. Utóbbi minden bizonnyal Dréhrnek volt köszönhető, aki ekkor már a Magyar

tatja továbbá egy fényes estély, amelyen Vass és Dréhr látták vendégül „a magyar politikai és társadalmi közélet kitünőségeit”.¹⁷⁸ Az előző évi minisztériumi ünnepléshez hasonlóan ez is szokatlan volt, egyes barátai részéről némi megütközést is okozott „társasági élete”.¹⁷⁹ Vass azonban saját népszerűségéhez hasonlóan ezt is nagyon tudatosan használta fel: a vacsorákat szervező Krausz Simon szerint a miniszter „még azt is megkérdezte, hogy a vendégek közül kivel foglalkozzék, ki legfontosabb az ország érdekeire nézve.”¹⁸⁰ Mindezeket túl még a külföldi kapcsolatokat is igyekezett a szociálpolitikai propaganda, nyomásgyakorlás érdekében is felhasználni, ami minisztertársai előtt sem titkolt ambíciója volt. Erre jó példa az ipari balesetekkel és foglalkozási betegségekkel foglalkozó ötödik nemzetközi kongresszussal kapcsolatos álláspontja. A tanácskozás céljaként, amelyet Budapesten kívánt megtartani, már 1926-ban kijelentette, hogy azzal többek között az a célja, hogy iparegészségügyi intézkedésekre „bírja rá” a munkaadókat. A terv támogatásáról a kormány 1927 őszén mondta ki a végső szót.¹⁸¹

Összegzés

Az 1920-as években tehát jelentős és számos irányból mutatkozó akadályok nehezítették a népjóléti és munkaügyi miniszter tevékenységét. Pénzügyi, gazdasági, politikai és ideológiai ellenvetésekkel is szembe kellett néznie. A gazdasági talpraállítás és a költségvetés helyzetének stabilizálása sem nyitott utat jelentős szociálpolitikai reformok előtt. Ehhez lényeges feltétel volt a belpolitikai élet konszolidációja és Bethlen támogatása is. A kedvezőbbé váló helyzetet pedig Vass József ki is használta. Politikai érzékével, akár minisztertársaival szemben is megmutatkozó érdekérvényesítő képességével, akár kompromisszumokkal, és különösen kapcsolatrendszerével döntő szerepet játszott abban, hogy 1927 tavaszán-nyarán megindulhatott szociálpolitikai programjának megvalósítása, amelynek első lépései a költségvetés és beruházási program kidolgozása, majd a baleset- és betegségi biztosítás reformja voltak. Ennek működése, további kiépí-

Labdarúgók Szövetségének elnöke volt. 1.: Békés közgyűlés az MLSz-ben. Budapesti Hírlap, 1926. március 28. 17. p.

178 Vass József estélye a társadalmi szolidaritás jegyében. Az Est, 1927. március 29. 7. p.

179 Lásd pl. BFL VII.5.c 3635/1932 Dréhr-p. főt. jkv. 6. nap (1934. június 15.) 34. p.

180 *Turcsányi Gyula*: Krausz Simon feltárja zsebét és szívet. Pesti Napló, 1934. június 10. 2. p.

181 MNL OL K 27 min. tan. jkv. 1926. április 16. 27. n. p.; MNL OL K 84 Berni követség 79. cs. 24/28. Külügyminiszteri átirat a berni követségnek, 1927. október 28.

tése, a szociálpolitikai törvényhozásban játszott pontos szerepe további kutatások tárgya lesz.

Hivatkozott irodalom

- Ablonczy*, 2019 *Ablonczy Balázs*: Ismeretlen Trianon. Budapest, 2019.
- Bethlen*, 1933 Bethlen István gróf beszédei és írásai. I–II. köt. Budapest, 1933.
- Bezerédyné – Hencz – Zalányi*, 1967 *Bezerédyné Hertelendy Magdolna – Hencz Aurél – Zalányi Sámuel*: Évszázados küzdelem hazánk egészségügyéért. Budapest, 1967.
- Bódy*, 2011 *Bódy Zsombor*: Az ipari munka társadalma. Szociális kihívások, liberális és korporatív válaszok Magyarországon a 19. század végétől a második világháborúig. Budapest, 2010.
- Bódy*, 2014 *Bódy Zsombor*: „Kisül ily módon, hogy Magyarországon mégsem nyárson sütik a szocialistákat”. In: *Aetas* 29. (2014) 3. 127–151. p.
- Bognár*, 1966 *Bognár Iván*: A Népjóléti Minisztérium és a Népjóléti Népbiztosság szervezete 1917–1919. In: *Levéltári Szemle* 37. (1966) 293–343. p.
- Botlik*, 2010 *Botlik József*: A második nyugat-magyarországi felkelés: 1922. július. In: *Vasi Szemle* 64. (2010) 422–438. p.
- Briefe*, 2004 Briefe von Walter von Brunn (1876–1952) an Tibor Győry (1869–1938) aus den Jahren 1924–1937. Ein Beitrag zum Korrespondentennetz Tibor Győrys mit deutschen Medizinhistorikern. Hrsg. von Anne Kristin Oommen-Halbach. Remscheid, 2004.
- Csizmadia*, 1976 *Csizmadia Andor*: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig. Budapest, 1976.

- Dévényi, 1977* *Dévényi Ivánné*: Csernoch János tevékenysége az ellenforradalmi rendszer első éveiben. In: Századok 111. (1977) 48–78. p.
- Dréhr, 1929* *Dréhr Imre*: A népjóléti és munkaügyi beruházások. Társadalombiztosítási Közlöny 23. (1929) 2. irodalmi sz. 77–150. p.
- Egresi, 2004* *Egresi Katalin*: Viták a társadalompolitika elméletéről és gyakorlatáról a Bethlen-érában. In: Századok 138. (2004) 119–158. p.
- Egresi, 2008* *Egresi Katalin*: Szociálpolitika Magyarországon. Nézetek, programok és törvények 1919–1939. Budapest, 2008.
- Érdekegyeztetés, 1900–1945* *Érdekegyeztetési adattár, 1900–1945. Levéltári források. Összeáll. Egresi Katalin.* <http://polhist.hu/wp-content/uploads/2017/11/dok1945ig.pdf> (letöltve: 2021. szeptember 5.)
- Fazekas – Klestenitz, 2015* *Fazekas Csaba – Klestenitz Tibor*: Mentőakció a keresztény sajtóért 1926-ban (Zichy János levele Festetich Tasszilónak). In: Egyháztörténeti Szemle 16. (2015) 4. sz. 44–54. p.
- Frenyó, 2002* *Frenyó Zoltán*: Egy magyar katolikus gondolkodó. Mihelics Vid életműve. Budapest, 2002. (METEM-könyvek)
- Gergely, 1993* *Gergely Jenő*: A keresztényszocializmus Magyarországon (1924–1944). [Gödöllő], 1993.
- Gyáni, 1994* *Gyáni Gábor*: Bérkaszárnya és nyomortelep: a budapesti munkáslakás múltja. Budapest, 1994.
- Hajdrik, 1933* *Hajdrik Sándor*: Államháztartásunk alakulása a szanalás óta. In: Közgazdasági Szemle 57. (1933) 632–682. p.
- Hámori, 2004* *Hámori Péter*: Kísérlet a magyar falu lakásügyének rendezésére a két világháború közötti Magyarországon: az Országos Falusi Kislakásépítési Szövetkezet története. In: Actas 19. (2004) 49–73. p.

- Hollósi*, 2019 *Hollósi Gábor*: Az ifjúságvédelmi törvény a '20-as években. In: Somogy 47. (2019) 51–56. p.
- Horthy, 1962 Horthy Miklós titkos iratai. Sajtó alá rend., magy., jegyz. Szinai Miklós – Szücs László. Budapest, 1962.
- Hubai*, 2001 *Hubai László*: Magyarország választási atlasza. I–III. köt. Budapest, 2001.
- Iratok III. 1959 Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. III. Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924–1926. Bev. tan., szerk. Nemes Dezső. Összeáll., jegyz. Karsai Elek. Budapest, 1959.
- Iratok V. 1976 Iratok az ellenforradalom történetéhez 1919–1945. V. A magyar ellenforradalmi rendszer belpolitikája és gazdasági helyzete 1927. január–1931. augusztus 24. Bev. tan., összeáll., jegyz. Karsai Elek.
- Kapronczay*, 2010 *Kapronczay Károly*: Az orvostörténelem századai. Budapest, 2010.
- Kapronczay*, 2018 *Kapronczay Károly*: A magyar egészségügy állapota és feladatai az első világháborút követő években. In: A magyar közegészségügy az I. világháborút és a Trianont követő években. A Tanácsköztársaság bukásától az Országos Közegészségügyi Intézet munkájának megindulásáig. Összeáll. Kapronczay Károly. Budapest, 2018.
- KN, 1927 Az 1927. január 25-ére összehívott országgyűlés képviselőházának naplója. Budapest, 1927–1931.
- Kormányjelentés, 1926 A m. kir. kormány 1919–1922. évi működéséről szóló kormányjelentés és statisztikai évkönyv. Budapest, 1926.
- Kovrig*, 2011 *Kovrig Béla*: Magyar társadalompolitika (1920–1945). Budapest, 2011. (Társadalombiztosítási könyvtár)
- Kovrig*, 2019 *Kovrig Béla*: Katolikus és demokratikus mozgalmak Magyarországon. (75 éves a Kereszténydemokrata Néppárt) Ford. Jakabffy Imre. Szerk., jegyz., utószó Petrás Éva. Budapest, 2019.

Tanulmányok

- Kozári*, 2012 *Kozári Monika*: A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a II. világháborúig. Budapest, 2012. (Társadalombiztosítási könyvtár)
- Költségvetés, 1921 A magyar állam költségvetése az 1921/1922. számadási évre. Budapest, 1921.
- Költségvetés, 1926 A magyar állam költségvetése az 1926/1927. számadási évre. Budapest, 1926.
- Kövér*, 1987 *Kövér György*: Egy magánbankár a XX. században - Krausz Simon. In: Valóság 30. (1987) 9. sz. 56–62. p.
- Közegészségügyi, 1927 Közegészségügyi feladataink. Az 1926. október 24–30-ig tartott Közegészségi és Társadalompolitikai Országos Értekezlet munkálatai. Budapest, 1927.
- MRT Magyarországi Rendeletkötet Tára 60–61. (1926–1927). Budapest, 1927.
- NN, 1922 Az 1922. június 16-ára összehívott Nemzetgyűlés naplója. Budapest, 1922–1926.
- Őze, 2020 Őze Eszter: Ipari kapitalizmus és biopolitika: a munkásság teste és a Társadalmi és Népegészségügyi Múzeum. In: Sic Itur ad Astra 72. sz. (2020) 181–216. p.
- Petrák*, 1978 *Petrák Katalin*: A szervezett munkásság küzdelme a korszerű társadalombiztosításért. Budapest, 1978.
- Pálvölgyi*, 2011 *Pálvölgyi Balázs*: A magyar közegészségügyi közigazgatás intézményrendszere (1867–1914). Budapest, 2011.
- Romsics*, 1999² *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. (Millenniumi magyar történelem). Budapest, 1999.²
- Schleicher*, 2018 *Schleicher Vera*: Kultúrfürdő — Kulturális kölcsönhatások a Balaton térségében 1821–1960 között. Budapest, 2018.
- Scholtz* Scholtz Kornél: Emlékiratok. asztalosgyorgy.ingyenweb.hu/keret.cgi?/Scholtz.kor/SchKEml.htm — letöltve: 2021. február 1. (Asztalos György családi adattára)

- Serfőző*, 1967 *Serfőző Lajos: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a parlamentben 1922–1926.* Budapest, 1967.
- Sipos*, 2004 *Sipos Balázs: A politikai újságírás mint hivatás. Nyilvánosság, polgári sajtó és a hírlapírók a Horthy-korszak első felében.* Budapest, 2004.
- Spannenberger*, 2006 *Norbert Spannenberger: Die katholische Kirche in Ungarn, 1918–1939. Positionierung im politischen System und „Katholische Renaissance“.* Stuttgart, 2006.
- Spannenberger*, 2009 *Spannenberger Norbert: A politikai katolicizmus.* In: A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948. Szerk.: Romics Ignác. Budapest, 2009. 186–213. p.
- Szépvolgyi*, 2020 Szépvolgyi Enikő: A hadigondozás jogi szabályozásának áttekintése a polgári korban az 1933. évi VII. törvénycikkkel bezárólag. In: Katonai jogi és hadijogi szemle 8. (2020) 2. sz. 41–63. p.
- Taschek*, 2019 *Taschek Zoltán: „Az ország szolgálatában megmaradni a legfőbb erkölcsi kötelesség.” Vass József miniszterelnök-helyettesi szerepe a Bethlen-kormányban.* Clio Műhelytanulmányok 2019. 4. sz.
- Timár*, 1995 *Timár István: A bethleni konszolidáció „szürke eminenciása.” Vass József politikai pályafutásának vázlata.* Vasi honismereti és helytörténeti közlemények 22. (1995) 67–73. p.
- Thomas*, 2014 *Albert Thomas: Utazás Bécs – Budapest – Belgrád – Athén.* Napi jegyzetek. Ford. Bódy Zsombor. In: Aetas 29. (2014) 3. 152–170. p.
- Tomka*, 2020 *Tomka Béla: A Horthy-korszak társadalom- és gazdaságtörténetének kutatása: újabb eredmények és viták.* In: A Horthy-korszak vitatott kérdései. Budapest, 2020. 17–32. p.

